

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет соціології
Кафедра галузевої соціології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«Репрезентація соціальної проблематики девіантної поведінки в телесеріалах»

Спеціальність: 054 «Соціологія»
Освітня програма: «Соціологія»
Освітній ступінь: бакалавр
Кваліфікація: бакалавр з соціології

Автор(-ка):
Гаврилюк Тетяна Миколаївна
студентка 4 курсу

Науковий керівник (-ця):
Петренко-Лисак Алла Олександрівна,
кандидат соціологічних наук, доцент

Протокол № _____ від «___» _____ 2022 р.

Зав. кафедри _____ доктор соціологічних наук Безрукова О. А.
підпис

Київ 2022

Реєстрація

номер

дата

підпис лаборанта кафедри

Рекомендовано

до захисту

підпис наукового керівника

ініціали,

прізвище наукового керівника

Результат захисту

оцінка

дата захисту

Голова ЕК

підпис

ініціали, прізвище

Члени ЕК

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

Секретар ЕК

підпис

ініціали, прізвище

Зміст

Вступ	4
Розділ 1. Теоретичні засади соціологічного вивчення девіантної поведінки	7
1.1 Девіантна поведінка як соціальне явище	7
1.2. Основні теоретичні засади: соціологічна школа теорії соціальної аномії Е. Дюркгейма і Р. Мертона.....	26
Висновки до першого розділу	29
Розділ 2. Телесеріал як репрезентатор образів соціальної поведінки	30
2.1 Телевізійні серіали як соціальний інститут та засіб передачі медіаповідомлень	30
2.2 Різновиди та особливості телевізійних серіалів в сучасному медіапросторі	34
2.3. Основні способи впливу телесеріалів на аудиторію та їх основні функції	39
2.4. Поняття «сторітелінгу» та його роль у формуванні сюжетів телесеріалів	42
Висновки до другого розділу	46
Розділ 3. Відображення девіантної поведінки у серіалі «Перші ластівки»: досвід дослідження ...	48
3.1 . Соціологічний аналіз телесеріалу «Перші ластівки» як засобу репрезентації девіантної поведінки.....	56
Висновки до третього розділу	79
Загальні висновки	80
Список використаних джерел	86
Додатки	89
Додаток 1.....	89

Вступ

Процес трансформацій, що відбувається в сучасному світі, призводить до формування нової моделі розвитку, що передбачає кризу, яка охоплює майже усі сфери суспільства. Українське суспільство, на сьогоднішній день, знаходиться у стані так званої ціннісно-нормативної дезінтеграції або у стані соціальної аномії, тобто у такому стані суспільства, коли ті норми та правила, котрі існували раніше уже не відповідають реаліям соціальних відносин, а нові цінності ще не затвердилися. Відбувається так би мовити «заповнення соціального простору девіантними цінностями» та помітне ігнорування окремими індивідами існуючих норм та моралі. Тому особистість може опинитись перед складним вибором цінностей та пріоритетів, і найбільш значущо ця проблема проявляється саме в молодіжному середовищі. В сучасних умовах асоціальна поведінка стає досить поширеною серед молоді. І за останні роки з'явилося чимало випадків зростання молодіжної злочинності, наркоманії, алкоголізму та здійснення суїцидів. За даними статистики, яка представлена Верховною Радою України з прав людини на початку 2021 року в Україні було зафіксовано 126 випадків самогубств або спроб самогубств підлітків [За перші..., 2021]. За даними «Європейського опитування учнівської молоді щодо вживання алкоголю та наркотичних речовин» 85,7 % опитаної молоді вживали алкоголь впродовж свого життя хоча б один раз, а відсоток тих, хто вживав алкоголь у своєму житті більше десяти разів складає – 46,3 %, і це сягає майже до половини респондентів [Вживання..., 2021]. Також за результатами дослідження міжнародного проекту ESPAD у 2020 році відсоток молоді, що вживала наркотичні речовини сягає 18,6 %, що говорить про підвищення тенденції вживання наркотичних речовин, адже порівняно із попередніми роками відсоток такої молоді складав 14,8% [ESPAD, 2020: ст.12].

Саме тому такі гострі соціальні теми проблем із наркотиками, самогубств молоді, вживання алкогольних речовин та інші проблематичні теми сучасного суспільства почали чим більше підійматись у мас-медіа. Почали створюватись спеціальні соціальні проекти, телешоу, серіали, задля того, аби допомогти таким підліткам та вберегти їх життя. З'явилися різноманітні соціальні телепроекти,

кінофільми та телесеріали, телешоу тощо, що висвітлювали проблеми девіантної поведінки молоді. Варто зазначити, що такий спосіб поширення обізнаності аудиторій про проблеми девіантності та шляхи їх вирішення досить ефективний, адже це дозволяє задіяти широку цільову аудиторію та привернути увагу великої кількості людей до цієї проблематики.

Саме тому вивчення ролі та впливу телевізійного контенту, зокрема телесеріалів та телевізійних шоу, які мають чітко виражені характеристики соціальних проєктів займає важливе місце серед сучасних досліджень, адже це допомагає не лише розкрити характери впливу на розвиток індивіда як особистості, але й дозволяє зрозуміти можливі його наслідки в ширших масштабах. Телевізійний контент представляє собою певну систему, що не напряду демонструє різноманітні соціальні функції та має вплив на формування соціальних норм та цінностей особистості. Тому висвітлення девіантної поведінки, соціальних проблем, гострих тем та методів їх вирішення та допомоги, є важливою складовою телевізійного медіа як соціального інституту.

Метою дипломної роботи є з'ясування та визначення особливостей репрезентацій соціальної проблематики девіантної поведінки в сучасних українських телесеріалах.

Об'єкт: репрезентація девіантної поведінки в сучасному українському телевізійному серіалі.

Предмет: характерні риси та форми репрезентації соціальної проблематики девіантної поведінки засобами телевізійних серіалів.

Завдання:

- Описати теоретичні засади вивчення девіантної поведінки в рамках соціологічного знання.
- Охарактеризувати особливості та різновиди телевізійних серіалів як соціального інструменту медіаповідомлень.
- Визначити роль сторітелінгу в телесеріалах як засобу конструювання комунікації з аудиторією.

- З'ясувати та визначити форми репрезентацій девіацій на прикладі конкретного сучасного українського телесеріалу.

Кваліфікаційна робота складається зі: вступу, трьох розділів, перший розділ поділений на два підрозділи, другий розділ поділений на чотири підрозділи, третій розділ має один підрозділ, висновків до кожного розділу та загальних, а також списку використаних джерел, в якому наявні 17 найменувань. Загальний обсяг роботи – 90 ст., (з них 83 ст. основного тексту).

Розділ 1. Теоретичні засади соціологічного вивчення девіантної поведінки

1.1 Девіантна поведінка як соціальне явище

У суспільстві та соціальному житті загалом, що знаходяться в процесі постійних змін і динамічного розвитку, постійно відбуваються процеси, які несуть за собою як позитивні так і негативні наслідки, а також мають творчий або ж руйнівний характер. Прикладом таких змін, які несуть негативний характер є прояв девіантної поведінки. Девіантна поведінка виступає певним антисоціальним явищем, негативним проявом якої є спрямованість не на користь суспільства, його суспільних інтересів, цінностей, тому такі характерні дії сприймаються як соціально небезпечні. Разом із тим, поведінка такого типу у певному суспільстві напряду суперечить морально-соціальним та правовим нормам, прийнятим в соціумі, проте інші, поведінку, що є незвичною в суспільстві та вступає в суперечність із тими соціальними нормами, можуть вважати цілком прийнятною. Загалом феномен девіантної поведінки ґрунтується на своєрідному конфлікті – конфлікті ціннісного характеру, конфлікті інтересів, розбіжностях у поглядах чи потребах, життєвих ситуаціях і т.д.

Феномен девіантної поведінки, що несе у собі певне відхилення від соціальних норм, протягом останніх років став масовим явищем і проблематика девіацій почала поширюватися в суспільстві, привернула увагу багатьох науковців та стала центральною темою досліджень соціологів, соціальних працівників та психологів, а також медиків та правоохоронних органів. Загалом основним та першочерговим завданням вчених при дослідженні цієї соціальної проблеми стало прагнення з'ясувати ті чинники, причини, відповідні умови, які зумовлюють дане соціальне явище. Вивчення цієї проблеми передбачає надання відповідей на різноманітні ключові питання. Насамперед серед таких є питання про основне значення та суть такої категорії як «норма» або ж у соціологічній інтерпретації – соціальна норма, і порушення цієї норми або ж відхилення від неї. У суспільстві, яке функціонує повноцінно та стабільно, та в суспільстві, що швидко розвивається на це питання відповідь є більш-менш зрозумілою. Соціальна норма – це важлива та усталена складова соціальних практик, яка є

значним інструментом для втілення соціального контролю та регулювання. На думку Гілінського Я. І. соціальна норма є тим фактором, який визначає ту межу, допустимий рівень та міру, ступінь припустимої поведінки, дій індивідів, груп та соціальних організацій, що є сформоване у конкретному суспільстві історично.

Соціальна норма реалізується та підтримується у звичаях, законах, традиціях, які втілюються в житті індивідів, тобто в тому, що давно затвердилося, узвичаїлось, стало способом життя та частиною побуту більшості громадян. А також соціальні норми зазвичай виступають в ролі регулятора соціальних та міжособистісних взаємин і як правило потужно підтримуються та схвалюються суспільною думкою населення.

Життя практично кожного суспільства вирізняється наявністю різних типів девіацій та моделей девіантної поведінки. Характерні соціальні відхилення є неодмінною складовою будь-якої соціальної системи. Вивченням проблематики соціальних відхилень займаються різні науки і кожна із них інтерпретує сутність цього феномена відповідно до своїх предметних меж. Психологія вивчає девіації крізь призму змін психофізіологічного характеру, досліджує особливості характеру людини та інші фізіологічні фактори, які при певних ситуаціях продукують такі відхилення. Педагогічний підхід висвітлює девіантну поведінку крізь процес виховного характеру, виховання та навчання людини. Лише наука соціологія дозволяє висвітлити проблематику цього соціального явища крізь об'єднаний комплекс усіх досліджуваних сторін характерних рис девіації, функціонування девіантної поведінки, її перебігу, та допомагає визначити її місце у багатьох соціальних відносинах.

Предметом соціології девіантної поведінки як наукової дисципліни є системні вивчення усіх можливих проявів девіантної поведінки, пошук причин девіацій, як соціальних так і психологічних чинників, а також загальних соціальних факторів. Об'єктом соціології девіантної поведінки є суб'єкти девіації – індивіди, соціальні групи, організації та інститути. Соціологія ж вивчає особливості діяльності індивідів та їх специфічних відносин між собою та суспільстві загалом. У випадку коли незвична поведінка індивідів досягає

значних масштабів, захоплює собою велику кількість людей і поступово впливає у досить значне та поширене соціальне явище, то вже в такій ситуації для такої кількості людей частіше застосовується соціологічний термін – соціальне відхилення, а сама поведінка людини виступає як соціальне явище і є предметом соціології та психології соціальної роботи.

В механізмі класифікації людської поведінки, а саме висвітлення її як нормативної або ж девіантної існує певна проблематика. Її висвітлюють у двох варіантах. Перша проблематика полягає в релятивності, тобто відносності, тих чи інших соціальних норм. Головне питання постає в тому, що одну дію можуть трактувати по-різному у зовсім різних ситуаціях. Наприклад, вбивство як загальний факт у суспільстві приймається як злочин, в той момент вбивство у воєнний час, на війні рахується як норма та певний подвиг. З огляду на те, що наше будь-яке суспільство змінюється та еволюціонує і разом з тим починають трансформуватись ті соціальні норми, які є уже встановлені там.

Друга варіативність цієї проблеми полягає у відсутності чітких уявлень та очікувань від поведінки індивідів. До прикладу, коли людина переходить дорогу у неправильному місці, це вважається офіційно забороненим та є порушенням, однак такі ситуації трапляються доволі часто і вони трактуються як напівлегальні, до того моменту, поки не несе негативних наслідків. У сучасному світі та умовах, в яких ми живемо, суспільство, де всі громадяни поведуться так як це передбачено нормами, правилами та вимогами, які у ньому затверджені, навряд існує. Девіантна поведінка є досить значною та вагомою проблемою у будь-якому суспільстві.

Вивчаючи тематику девіантної поведінки, варто розглянути також той процес, у якому зароджуються певні типи поведінки та дій під впливом різноманітних зовнішніх чинників. Поведінку людини як особистості варто розглядати як її взаємну діяльність з навколишнім світом, під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників, із певною послідовністю цілеспрямованих вчинків.

Поведінка особистості дає можливість проаналізувати успішність процесу її соціалізації, а саме її приналежність до різних соціальних спільнот людей.

Обов'язковим та важливим елементом процесу соціалізації є поява та формування уявлень особистості про певні правила та норми поведінки, які можуть відповідати або не відповідати тим звичаям та традиціям у спільноті людей, виникнення поглядів про моральність чи навпаки, про те, що є дозволеним чи забороненим у суспільстві, про те, що схвалюється чи засуджується. Усі ці уявлення згодом визначають поведінку людини, власне її діяльність в майбутньому продиктована усіма поглядами та ідеями, які вона засвоїла в процесі соціалізації.

Головна ідея соціалізації полягає у намаганні суспільства донести та прищепити людям та групам чи колективам людей певні норми, цінності та зразки поведінки, задля можливості контролю та керування їх повсякденною діяльністю, відповідно до того способу, який схвалений суспільством. Якщо такий механізм працює і соціалізація виявилась успішною і принесла потрібні результати, то поведінка людей та груп повністю відповідає тим очікуванням, які закладалися суспільством. Проте, не завжди суспільство функціонує повноцінно до бажаних правил та законів, і завжди у будь-якому суспільстві є індивіди, які ігнорують загальноприйняті стандарти та поведуться протилежно тим очікуваним моделям поведінки. Загалом такі дії в соціології трактуються як соціальні відхилення та називаються соціальною девіацією.

Будь-яка поведінка, які не підпорядковується нормам та відхиляється від них, є проявом форми соціальної дезадаптації. Розуміння девіацій, які є усталеними пояснюється через поняття деструкції, антисоціальними вчинками, відхиленнями, які є деструктивними. Для означення девіантних явищ у поведінці окремої особистості чи соціальної групи часто використовуються такі поняття, як «антисоціальне», «дисоціальне», «асоціальне» «нонконформне», «деструктивне» [Довгополок, 2004: ст.8].

Девіант – особа, яка не дотримується визнаних у даному суспільстві норм та правил поведінки. Відповідно поведінка такої особи називається девіантною [Мінц, 2009: ст.48].

Девіації – недотримання або порушення особою норм і правил поведінки визнаних у даному суспільстві (від лат. *deviatio* – відхід з дороги, збочення з правильного шляху) і вживається у різних галузях науки – фізиці, хімії, біології, радіотехніці, психології, соціології та ін [Мінц, 2009: ст.48].

Девіантна поведінка має такі складові:

- характерні особливості та класифікація дій людини, які є девіацією, їхній вплив на людину та соціум загалом, взаємозв'язок її вчинків, структура, тенденції та характеристика їх динаміки;
- загальні причини такої поведінки, особливості її існування та ознак; соціальна природа, механізми, які сприяють їх формуванню (соціально-психологічні чинники);
- заходи, які діють задля передбачення девіацій, запровадження системи дій для зміцнення соціального контролю.

Формами девіантної поведінки вважається:

- злочинна діяльність
- алкогольна залежність
- наркотична залежність, а також ВІЛ та СНІД
- проституція
- спроби самогубства та самогубство.

Загалом виділяють такі види девіантної поведінки: адитивна, психопатична та деліквентна [Мінц, 2009: ст.48].

Адитивна поведінка – тип поведінки людини, який характеризується намаганням відключення від навколишнього середовища методом неприродного виходу з того чи іншого психологічного стану за допомогою вживання різного роду шкідливих та штучних речовин або прагнення до фіксування уваги на одній справі, щоб викликати та підтримати розвиток кардинально інших відчуттів. Тут мова йде про індивідів, що використовують різного роду хімічні та алкогольні речовини, які допомагають йому відсторонитися від всіляких соціальних та особистих проблем, рішення та відповідальність яких автоматично знімається з індивіда та перекладається на його близьке оточення (сім'я, колеги).

Адитивна поведінка теж поділяється на певні види:

- нехімічні адикції (прагнення до азартних та комп'ютерних ігор)
- проміжні форми (анорексія, булімія)
- хімічні адикції (систематичне вживання різного роду психоактивних речовин: алкоголю, наркотичних та тютюнових виробів, медичних засобів) [Мінц, 2009: ст.49].

Психопатична поведінка формується на симптомах та діях, які представлено проявами психологічних та психічних захворювань. Характерними для цього типу поведінки є аутоагресивна, патологічна сором'язливість та дромоманія. Аутоагресивна поведінка теж має дві форми – суїцид та парасуїцид [Мінц, 2009: ст.49].

Неправомірна поведінка – протизаконна дія людини, за яку з моменту досягання повноліття настає кримінальна відповідальність та основою для відкриття кримінальної справи проти особи, які здійснила неправомірний вчинок.

Деліквентна поведінка – це діяльність підлітка або ж вікової соціальної групи, що не підпорядковується існуючим правилам та нормам у суспільстві, а також не відповідає суспільним очікуванням.

Розглядаючи девіації та відхилення, які з нею пов'язані, виділяють *індивідуальні* та *соціальні* відхилення [Мінц, 2009: ст.49] Індивідуальні можуть перетворюватися в соціальні відхилення за певних умов, а саме:

- схожа направленість відхилень в однакових групах та умовах
- подібність причин, внаслідок яких проявляються відхилення
- систематичність та повторювальність певних явищ, притаманних девіантної поведінки.

Як правило, девіантами стають люди, які не приймають загальноприйняті норми в суспільстві, не вважають їх правильними та справедливими, і не визнають їх, а також усталені соціальні цінності. Такі люди не можуть знайти шлях та можливостей для самореалізації у професійному та статусному плані в умовах соціальної ієрархії, де існує пригнічення індивідуальності. Відповідно до

такої ситуації поступово розвивається соціальний механізм у рамках якого функціонування соціальних відхилень проходить певні етапи:

- *початковий етап* – це період, ситуація зміни ціннісних орієнтирів у групах індивідів, внаслідок об'єктивних змін соціально-економічного становища та умов їх проживання;
- *етап руйнації ілюзії колишніх ідеалів* – зростає кількість міжособистісних конфліктів, а також руйнуються ту суспільні норми, які регулювали та контролювали відповідні відносини;
- *етап занурення або поглиблення девіацій* – суспільні норми та правила піддаються руйнуванню, починають виникати дисфункції соціальній інституцій, а замість них поширюються неформальні зв'язки, особисті та групові. Такий етап передбачає також відповідну реакцію в суспільстві;
- *останній етап* - це етап серйозних та незворотних змін та деформацій в механізмі соціальних відносин. З'являються суспільні суперечності, внаслідок чого активно поширюється поведінка різного роду відхилень, а також в цілому стає гіршою система та тенденції асоціальних явищ.

Припинення таких негативних процесів ймовірна на будь-якій стадії, проте це потребує цілеспрямованих та структурованих дій та передусім соціальної регулятивної діяльності.

Класифікація усіх соціальних відхилень базується на наукових, історичних, релігійних та національних факторах, на яких власне проводиться аналіз. Зокрема на ґрунті соціологічних критеріїв їх можна типологізувати:

1) за *об'єктом*: девіації, по-перше, можна віднести до різних сфер суспільного життя; по-друге, розглянути їх під кутом зору різної соціальної спрямованості (проти інтересів держави, суспільства, соціальної групи чи особи); по-третє, можна виявити конкретні цінності чи інтереси як об'єкти правопорушень або аморальних учинків (життя, здоров'я особи, майно, громадські чи державні інтереси)[Герасіна, 2011: ст.5];

2) згідно з **об'єктивною стороною**, є: відхилення, що здійснюються шляхом діяльності (чи бездіяльності), тягнуть за собою конкретні шкідливі наслідки або створюють небезпечність їх виникнення (делікт, правопорушення, бюрократизм, проституція тощо)[Герасіна, 2011: ст.5];

3) за **суб'єктом**: вирізняють девіантну поведінку індивідів, групову, організаційну. Крім того, у межах зазначених груп слід розрізняти відхилення, притаманні дітям, підліткам, людям зрілого чи літнього віку[Герасіна, 2011: ст.5];

4) за **цільовою спрямованістю і мотивацією** — корисливі, егоїстичні або альтруїстичні; агресивні або вимушені, спровоковані тощо[Герасіна, 2011: ст.5];

5) за **суб'єктивною спрямованістю поведінки**: а) відхилення, орієнтовані на зовнішнє середовище — **екстравертивні**, що є спланованими, цільовими, іноді афективними (свари, змови, вандалізм, злочини); б) поведінка, орієнтована на самого себе — **інтравертивна** (пияцтво, алкоголізм, самогубство, наркоманія). Обидві вступають у конфлікт із соціальними нормами та засобами соціального контролю)[Герасіна, 2011: ст.5]

б) залежно від **типу соціальних норм, які порушені**: девіації в праві, моралі (аморальні вчинки), етикеті, релігії, діловому спілкуванні тощо[Герасіна, 2011: ст.5];

7) за типом **порушених правових норм** негативні відхилення поділяють на злочини (кримінальні делікти) та інші правопорушення (адміністративні, цивільні, трудові, фінансові, екологічні тощо)[Герасіна, 2011: ст.5];

8) за **наслідками реалізації девіантної поведінки** виділяють негативну і позитивну девіацію. Мета такого поділу – вказати, що будь-яке відхилення від норми є девіантною поведінкою (соціальним відхиленням), незалежно від того, йдеться про порушення і недотримання норми чи про перебільшення її значення [Когут, 2019: ст.58].

Соціальні девіації можуть виконувати різноманітні функції. Вони бувають негативними та позитивними, та діють вони відповідно до малих груп та відповідно до суспільства в цілому. Функції девіацій трактуються відповідно до

рис особистості, цінностей індивіда, його установок та дій і відповідно до реакції соціуму на поведінку індивіда та оцінки з боку суспільства.

Негативна функція полягає тому, що девіантна поведінка може загрожувати інтересам окремих людей, груп або ж суспільства в цілому. Також девіація не сприяє тому, щоб люди повноцінно дотримувалися правил та належної поведінки, а навпаки вони більш готові використовувати таку поведінку задля досягнення своїх цілей.

Позитивні функції полягають в тому, що, по-перше, завдяки девіаціям створюються умовні межі між нормою та недопустимою поведінкою, що дозволяє оцінювати рівень адекватного сприйняття суспільством та його терпимості стосовно певної діяльності та явищ. Завдяки цьому суспільство має повне розуміння значимості та сутності нормативного регулювання і може діяти в рамках цих діючих норм. По-друге, завдяки девіаціям створюється більша згуртованість у суспільстві серед його членів. Індивіди разом об'єднуються проти того, хто є порушником соціальних правил, бачать спільного ворога або ж навпаки згуртовуються задля підтримки людини з девіантною поведінкою. По-третє, соціальна девіація формує заклик соціуму про те, що існує певна проблема, яка стосується усіх, і яку потрібно вирішувати. Позитивний контекст девіантної поведінки полягає в тому, що в такому разі підсилюється значення нормативності у соціумі і відповідно відбувається об'єднання та розвиток суспільства, адже дає можливість порозумітись людям із різними інтересами.

Соціальна девіантна поведінка є постійним суспільним явищем, на яке мають вплив певні складові:

- соціальні цінності (речі матеріального або духовного характеру, що є важливими для людини та суспільства). В людей з девіантною поведінкою такі цінності формуються в період соціалізації дещо по-іншому. Вони формуються на основі хибних спостережень, до прикладу, цінності у дітей, які не мають будинку та виховуються на вулиці, будуть мати кардинально інші цінності, ніж у дітей, які виростили у повних сім'ях;

- соціальні інститути (інститут сім'ї, церква). Будь-яка аномалія та зміни у стандартах у цих соціальних інститутах викликані саме девіантною поведінкою їх учасників. Наприклад, якщо дитина довгий час спостерігає вдома прояви домашнього насильства, то це може накласти відбиток на її майбутню поведінку та спричинити агресивність в подальшому;
- соціальні норми (моральні норми, релігійні норми, правові норми, суспільні правила та звичаї). Девіації руйнують суспільні норми, які прийняті в соціумі та може впроваджувати інші моделі поведінки, які притаманні лише інтересам певної групи, наприклад злочинці та кримінальні угруповання;
- соціальні відносини (дружба, трудовий колектив, партії або церква). Цінність відносин та зв'язків у різних соціальних групах може погіршуватися. Чим більше такі соціальні відносини зазнають трансформації та псуються, то усі норми, ціннісні орієнтації та соціальні інститути, що стосуються сфери соціальних відносин стають недієвими та малоефективними. Руйнування таких соціальних відносин відбувається в результаті зіставлення різних ціннісних орієнтацій, відмінних норм та інститутів. Наприклад, державний лідер може досягнути великого авторитету серед народу, що його погляди стануть більш значимі за ту соціальну норму, яка існує, тому люди можуть порушувати соціальні правила, лише задля задоволення його ідей;
- особистість індивіда. Кожна поведінка, дії індивіда та відхилення, які пов'язані з ними, залежить від психологічного стану людини. В свою чергу її психологічний стан зумовлений ефективним чи неефективним перебігом соціалізації, станом сімейної ситуації, власне і від цього залежить виникнення девіацій різного роду.

Загальний вигляд тенденції соціальної девіації описують таким чином:
 девіантний мотив → прояв девіантної поведінки (вчинення діяння) → трактування суспільством вчиненого діяння як девіантного → регуляторні дії

суспільства як реакція на девіантну поведінку → вплив регуляторної дії на подальшу поведінку девіанта [Кісіль, 2018: ст.60].

Варто підкреслити, що усі зміни, які відбуваються в суспільстві (соціально-політичного характеру чи економічні зміни) мають значний вплив на формування та розповсюдження девіацій – ситуація з безробіттям, проблеми фінансового характеру, бідність населення, загальні проблеми прожиття змушують людей, що не змогли досягти ще свого достатнього соціально-економічного становища, вдаватися до різного роду правопорушень, таких як крадіжки, злочинність, проституція тощо. Те, що соціальні очікування дуже часто не відповідають реальності, це значно посилює напруженість та потребу людини до перетворень, змін своєї діяльності, моделей поведінки, не завжди у позитивному напрямку і тому призводить до виникнення девіацій. Цей напрямок підтримує професор В.Н. Іванов і виділяє такі причини девіації, як: зміни в соціальних відносинах, що одержали відображення в понятті «маргіналізація», тобто його нестійкість, а також «проміжність», «перехідність», поширення різного роду соціальних патологій [Мінц, 2009: ст.50].

Це результат розриву різних соціально-економічних, духовно-культурних зв'язків, що протягом довгого періоду створювалися в суспільстві. Ситуація із нерівномірною класовою структурою та ієрархією в суспільстві, розділення на заможних та бідних створює соціальні суперечності та пробуджує у менш заможних верст населення бажання отримати бажане, шляхом відбирання цього у людей із більш заможних ланок суспільства, протиправними методами. Така економічна ситуація призводить до люмпенізації певного прошарку людей, відповідно адаптуючись до таких умов, і тим самим погіршують становище в суспільстві, тому постійна деградація його членів лише збільшує кількість таких маргіналів, що заповнюють соціальний простір та перетворюються на окрему ланку суспільства.

Можна виділити головні тези, що різного роду економічні, соціально-політичні та ідеологічні проблеми та процеси посилюються та створюють умови для виникнення соціальних відхилень, що не є одиничними чи випадковими, є

перетворились на стабільні явища та проявляють певні тенденції. Проте, якщо вдається стабілізувати перебіг цих соціальних процесів, то це сприяє зменшенню девіації та покращення становища молодих членів суспільства і не тільки.

Девіантна поведінка має багато форм та видів. Особливо деструктивними є такі, що руйнують та шкодять соціуму та людині зокрема (злочинність, насильство, наркотична та алкогольна залежність, проституція та самогубства, разом з тим відхилення морального характеру тощо). Саме такі види девіантної поведінки потребують особливої уваги з боку соціального контролю та впливу.

У кожного виду девіації є специфічний зміст, вони можуть бути як руйнівними так і позитивними. Аналізуючи крізь призму соціологічної теорії значення та суть соціальних відхилень потрібно також охарактеризувати природу та зміст головних форм прояву девіантної поведінки, що найчастіше проявляються в сучасному суспільстві.

Насильство в загальному значенні характеризується використанням сили та інших силових методів суб'єктом або ж примушення особи до різного роду силового впливу задля здобуття владності, соціального, економічного або політичного домінування, а також досягнення власних привілеїв та особистих цілей. Такий вид девіантної поведінки вважається найбільш агресивним проявом девіацій, наслідком є завдання фізичного чи психологічного тиску або ж напряду силової шкоди суб'єкту.

З соціологічної точки зору, насильство – це силові прийоми проти особи, які утискають економічно-політичні, моральні, релігійні чи особисті інтереси людини. Соціологія розглядає насильство більше з точки зору негативного значення, яке шкодить людині та є небезпечним для життєдіяльності суспільства і потребує правомірного впливу.

Насильство теж має підвиди, різноманітного характеру:

- *соціальне* насильство має місце у класовій ієрархії та боротьбі, рабстві чи суспільному утиску;
- *економічне* характеризується привласненням продуктів праці, відстороненням від володіння;

- *політичне* ідентифікується з порушенням законних прав та свобод громадян, діями владних суб'єктів та введення всіляких обмежень;
- *моральне насилля* означає прояв неповаги до людини, її приниження як в особистому так і в публічному вигляді та нетактовна і неприпустима поведінка по відношенню до індивіда;
- *психологічне* насильство передбачає психічний тиск та вплив на людину, в результаті якого відбувається психологічні руйнування її стану, нервових зривів та призводить до кризового становища людини;
- *матеріальне насилля* означає руйнування та цілеспрямоване пошкодження матеріальних та духовних речей культури, що стосується також вандалізму відповідно до історичних та релігійних пам'яток;
- *емоційне насильство* здійснюється шляхом пропаганди на телебаченні, пресі, кіно різного роду діяльності та моделей поведінки, так званої «картинки», яка викликає негативні емоції в людини;
- *фізичне* характеризується завданням навмисної шкоди людині у вигляді силових методів або ж фізичних погроз;
- *сексуальне насилля* пов'язане часто із фізичним примушенням людини до дій сексуального характеру

Окремо також виділяють таку форму насильства як агресію, яка характеризується завданням збитків людині або групі, має на меті приниження та фізичний примус. Соціологи виокремлюють дві форми, у яких може проявлятися агресія – реактивну та інструментальну. Перша проявляється у вигляді негативного, ворожого ставлення до когось, що більшою мірою означає заподіяння шкоди у стані афекту або ж імпульсивного сплеску. Друга ж виявляється більш свідомою на заздалегідь спрямованою.

Самогубство – цілеспрямоване спеціально позбавлення життя особисто себе. Суїцид, як іще його називають, вважається найтрагічнішою формою девіантної поведінки і характеризується як метод позбавлення від важких життєвих проблем. Самогубство також буває двох типів – колективне та індивідуальне. Колективне передбачає добровільне позбавлення життя за певним

мотивом, наприклад через ідейні переконання в секті. Індивідуальне самогубство – це рішення піти із життя з огляду на власні переконання, що зазвичай супроводжується наявністю життєвих проблем. Бувають випадки, коли особа може не усвідомлювати своїх дій, до прикладу випадки самогубства дітей до 5 років, тоді це визначається як нещасний випадок. Також виділяють завершене самогубство, спроби самогубства та намір до суїциду (ідеї).

Трактуючи таке явище у соціологічній парадигмі, та беручи до уваги усі наявні особливості та причини, які спонукають людину до цього, Е. Дюркгейм виділив три види самогубств:

- *егоїстичне*, коли індивід зазнав дезінтеграції в суспільстві, що доволі часто супроводжується погіршенням його соціальних зв'язків у суспільстві;
- *альтруїстичне* – коли самогубство здійснене заради когось або заради чогось, на користь інших (дітей тощо);
- *аномічні* – відбуваються в стані аномії суспільства, коли уже застарілі правила та норми не дієві, а нових не затверджено або ж вони не прийняті людьми в суспільстві.

Наркоманію характеризують як значну тягу, на рівні хворобливої залежності до вживання наркотичних речовин. Така залежність призводить до негативних наслідків виснаження та психічних і фізичних порушень роботи організму та призводить до патологічного стану людини.

Токсикоманія як одна із форм девіації, що також вважається хворобою, характеризується надмірним споживанням токсичних речовин, до яких відносять кофеїн, транквілізатори, також вдиханням ароматів, речовин побутової техніки що може викликати також галюцинації. В наслідок вживання таких речовин може виникати певна залежність, на психологічному чи фізичному рівні.

Окремо також розглядаються такі види як **пияцтво та алкоголізм**. Загалом вони сході між собою, проте у них є значні відмінності у соціально-історичному плані.

Пияцтво більшою мірою характеризується як систематичне вживання алкоголю у значній кількості, що трактується як відхилення, яке створює загрозу для здоров'я та перешкоджає нормальній адаптації людини у соціальному середовищі.

Алкоголізм уже характеризується на рівні патологічної тяги до різного роду спиртних виробів, що несе за собою негативні наслідки в плані соціальної та моральної деградації людини як особистості. Більше того, алкоголізм трактується як хвороба, яка протягом тривалого часу розвивається і призводить до фізичних та психологічних змін в організмі на патологічному рівні, що поступово загострюється та стає незворотнім явищем. Спеціалісти виділяють три типи алкоголізму:

1) *побутовий*, проявляється на рівні мінімального звикання до спиртних напоїв, і людина має змогу до регуляції алкоголю та особистого контролю і в разі потреби, може тимчасово зупинитись;

2) *хронічний* характеризується більшою схильністю до вживання алкоголю тому межа досягає максимального, тому така тяга перетворюється на патологію і людини вже не в змозі себе контролювати і тому потребує медичного запобігання;

3) *ускладнений* вирізняється від інших, тому що він характеризується також окрім вживання алкогольних напоїв, ще використання наркотичних речовин або барбітуратів.

Що стосується девіантної поведінки на *сексуальному ґрунті*, то фахівці виділяють теж певні види таких відхилень: *патологічні девіації*, що проявляються у вигляді сексуальних збочень, які досліджуються медициною та психіатрією; *непатологічні девіації*, що характеризуються більшою мірою відхиленнями на фоні статевих розладів у межах норм та досліджуються як соціолого-психологічний прояв, інколи розглядаються у кримінологічних дослідженнях.

Проституція – один із видів девіантної поведінки, що розглядається як систематичні статеві відносини поза шлюбом, що передбачають матеріальну

плату, яка є чи не головним джерелом доходів при такому стилі життя. Виділяють також такі головні види, що прив'язані до суб'єкта в першу чергу: чоловіча, жіноча, дитяча та доросла загалом. Соціологія розглядає такий вид девіантної поведінки та виділяє теж певні діяльнісні критерії:

- за *родом занять* – статеві відносини з клієнтом задля задоволення його сексуальних потреб;
- за *характером* – постійні сексуальні зв'язки з різноманітними особами, без особливого потягу, що передбачають задоволення потреб клієнта в різних формах;
- за *мотивом занять* – цілеспрямована діяльність, із попередньо погодженою грошовою платою або іншими матеріальними речами, що передбачає основний дохід у житті повії;

Загалом фахівці виділяють більше десяти типів проституції. Тому з огляду на це виникає потреба активно впроваджувати соціально-правове виховання та висвітлювати та прищепляти сімейні цінності, звертати увагу на підвищення ролі та значення шлюбу в суспільстві, проводити профілактику стосовно важливості запобігання небажаної вагітності та розповсюдження інфекції та захворювань тощо. Також дуже важливими є впровадження економічних заходів у запобіганні поширенню проституції, а саме працевлаштування жінок та юнаків, і особливу увагу необхідно приділяти інформованості молоді стосовно питань загроз та поширення ВІЛ / СНІДу.

Соціальний паразитизм характеризується неправомірним методом отримання нетрудового доходу. Сюди відносять не тільки злочини різного характеру та крадіжки, але й матеріальне наживання шляхом азартних ігор, корумпованих вчинків та інших спекуляцій. Також сюди відносять використання речей, що належать державі, задля власної вигоди, і вимагання якихось речей або сплати незаконним, неправдивим шляхом.

Жебрацтво як один із видів соціального паразитизму, пояснюється у постійному випрошенні у інших людей матеріальної допомоги, продуктів, одягу та багато іншого. Якщо такий вид поведінки поєднується із кримінальною

діяльністю, то у багатьох випадках жебрацтво може перетворюватися на «бізнес», що характеризується специфічною системою, розподіляє певні «ролі» і регулюється переважно людьми, які є злочинними авторитетами.

Бродяжництво пояснюється як маргінальний стиль проживання, що характеризується збіднілістю людини, він характерний для безхатьків, волоцюг, що не мають у житті цілей, проживають у чужих людей та постійно є загрозою збільшення криміногенності в суспільстві.

Загалом постійний соціологічний аналіз ситуації з наявністю девіацій у суспільстві та результати їх досліджень є важливим інструментом задля посилення виховної діяльності у навчальних закладах та поширенню діяльності громадських установ. Виховні заклади завдяки цьому отримують інформацію стосовно найбільш поширених проблем і мають змогу певним чином впливати на соціалізацію молоді, тим самим коригуючи поведінку індивідів та допомагають удосконаленню соціального контролю.

Так як теорія девіантної поведінки побудована на аналізі моделей поведінки індивіда та нормах, які існують в суспільстві, та про які власне йшла мова вище, варто також виокремити саме поняття норми та нормативної поведінки.

Норми – це принципи, які формують поведінку в тій чи іншій культурі, що поділяють члени даного суспільства і є тим механізмом, який утримує суспільну систему в стані життєздатної рівноваги в умовах невідворотних змін, а також приписи, вимоги, очікування відповідної поведінки існують як стандарти поведінки, або як очікувана поведінка і можуть існувати на двох рівнях, які: а) існують у суспільстві, або у великих соціальних групах (звичаї, традиції, закони); б) існують в малих групах (групові звички) [Мінц, 2009: ст.51-52].

Норми виконують функції:

- інтегруючу (об'єднання членів групи);
- контролюючу (контроль за поведінкою членів групи);
- еталонну (пропонування зразків та стандартів поведінки) [Буда, 2004: ст.

79];

Соціальні норми – це суспільно встановлені й закріплені зразки поведінки в діяльності людей. У соціальних спільнотах є важливим засобом регулювання поведінки людей, їх взаємовідносин і взаємодії у процесі спілкування [Степанов, 2006: ст. 226]. Норми допомагають людині оцінювати власну поведінку та дії інших людей, аналізувати поточну ситуацію, близьке оточення, формувати чи контролювати свою поведінку та поведінку інших навколо. Соціальні норми виконують також важливі для індивіда функції: регулятивну, систематизуючу, оціночну та вибіркову. Такі норми дозволяють індивідові сформувати внутрішні установки стосовно своєї поведінки у певних ситуаціях. Також на поведінку людини в соціумі має вплив соціальний контроль. Соціальні норми та контроль передбачає сукупність вимог, що дозволяють визначати обов'язки та дії кожного індивіда. Разом з цим у них закладається певні санкції та покарання, що можуть бути застосовані до окремих осіб, що їх порушують.

Нормативна поведінка індивіда передбачає його взаємодію з мікросоціумом, що адекватно відповідає потребам і можливостям його розвитку і соціалізації. Якщо оточення здатне вчасно і адекватно реагувати на ті чи інші особливості індивіда, то його поведінка завжди (чи майже завжди) буде нормальною [Пихтіна, 2007: ст. 7].

Соціальні норми існують *формальні* та *неформальні*. Формальні – це ті, які прописані в законодавстві або релігійній теорії, а неформальні – це певні «фонові очікування» або уявлення про моделі поведінки в певних ситуаціях. Також у соціальних норм є форми та зміст. Тому за сферою регуляції вони теж поділяються на: моральні та етичні, духовні, правові, організаційні та професійні, політичні та індивідуальні.

Не менш важливими є соціальні установки, відповідно до яких індивід висловлює своє ставлення до чогось або когось. Значну роль також відіграє соціальний контроль у діяльності індивідів у соціальній сфері.

Соціальний контроль – спосіб регулювання поведінки індивіда та механізм підтримки соціального порядку, за допомогою якого зберігаються звичаї, та норми, прийняті в суспільстві. Це може бути як внутрішній контроль

так і зовнішній. Завдяки внутрішньому відбувається контроль людини за власною поведінкою, а зовнішній контроль відбувається за допомогою групового тиску, тому що кожен індивід належить до певної соціальної групи, де існує власний кодекс та механізми поведінки. До механізмів соціального контролю за індивідами як членами суспільства є *соціалізація* та *груповий тиск*.

Також варто підкреслити, що девіантна поведінка є не лише негативною чи деструктивною, але й позитивною для індивіда та суспільства загалом. Позитивну та негативну девіації крізь соціологічну призму розглядав С.Фролов.

Позитивна девіантна поведінка характерна для індивідів, що вирізняються оригінальністю, творчими ідеями, які несуть значимість для соціуму, це характеристики, що показують успішно пройдений процес соціалізації, а також відіграють важливу роль для розвитку суспільства. Такими є, наприклад, технічна, художня, соціальна чи наукова діяльність та творчість.

До позитивних девіацій відносять:

- *культурно схвалені девіації* – це вчені, спортсмени, відомі люди та політичні діячі, які роблять неабиякий вклад в розвиток суспільства. Такі індивіди характеризуються поняттям звеличення, що є базою для виникнення відхилень, адже їх вирізняють серед інших
- *надінтелектуальність* – це так зване піднесення людини через її інтелектуальність. Проте, така девіація є можливою в окремо обмежених сферах діяльності людини
- *понад мотивація* – такі відхилення досить часто походять від пережитого в дитинстві або юності переживання чи незгоди. До прикладу, існує теза, що Наполеон вирізнявся девіацією, а саме високою мотивацією до успіху через пережиту самотність в дитинстві. Це характеризується відчуттями обурення, замкнутості і в подальшому проявляється в великих зусиллях, що направляються на особисті досягнення

- *особисті якості* – це своєрідні чинники, що власне сприяють піднесенню однієї людини серед інших. Це також проявляється в певних рисах характеру і є притаманними певним видам діяльності

Негативні девіації проявляються в тому, що людина не засвоїла той соціальний досвід, який є позитивним та не змогла призвичаїтись до тих норм та моральних цінностей, які є очікуваними в суспільстві. Це означає, що процес соціалізації був порушений і надалі це проявляється у неприйнятих діях індивіда, порушення морального та фізичного контролю та неможливістю контролю власної поведінки. Негативні девіації в суспільстві підлягають осуду. А також вони мають різноманітні форми, про які описувалось вище.

1.2. Основні теоретичні засади: соціологічна школа теорії соціальної аномії Е. Дюркгейма і Р. Мертона.

Найпершим хто вживав слово «девіація» і детально вивчав це явище в сфері соціології був французький соціолог **Еміль Дюркгейм** (1858 - 1917). Він приділяв особливу увагу вивченню соціального порядку та причин його порушень в суспільстві. Одні з найголовніших понять, які існують в його аналізі девіації і проблем взаємодії індивідів та суспільства є поняття «норми» та «патології». Він розглядав нормальне та патологічне через структурно-функціональний аналіз суспільства. Для Дюркгейма усі соціальні «діяння» індивіда чи суспільства, які проявляються відповідно до тих умов в яких воно існує є нормальними. Він пояснював, що нормальними є ті явища, що є найбільш поширеними. А інші відносяться до патологічних та є хворобливими для соціуму чи індивіда. Відповідно до його логіки, злочинні дії та інші хвороби, що несуть певну шкоду для суспільства є нормальними, адже для цього є певні соціальні умови, хоч і є хворобливими, проте підтримують потрібні відносини в соціумі. В той час як негативні дії та їх наслідки підлягають під ряд покарань, так званий соціальний контроль, то суспільство функціонує й надалі. Водночас злочин існує багатьох суспільствах, тому він вважається нормою і елементом соціального здоров'я. А діяльність та явища, що мали спільні риси у багатьох

«індустріальних» розвинутих суспільствах (серед яких зростання чисельності самогубств, певні типи економічних негараздів) розглядались ним як патологічні. З точки зору Дюркгейма до того часу, поки суспільство має можливість впоратись із цією хворобою вона є нормальною. Проте, якщо це починає заважати нормальному функціонуванню суспільства та призводить до деструктивних наслідків, ця хвороба перетворюється на патологію.

Він перший дослідник, який піддає теоретизуванню та визначає поняття «соціальна аномія» як суспільний, стан при якому немає чіткої регуляції дій індивіда чи групи, немає чітких правил, що контролюють соціальні відносини. *Аномія* – це стан суспільства, який обумовлений руйнуванням системи цінностей та норм, що підтримують соціальний порядок, а також відсутністю контролю та регуляції поведінки індивідів. Це своєрідний вакуум, що більшою мірою відповідає кризовим періодам під час розвитку суспільства, що також розпалює недовірленості між членами суспільства та соціальними класами і при цьому руйнуються соціальні функції.

Найголовніший внесок вченого у соціологічну теорію проблем девіацій в суспільстві є значним, адже саме Е. Дюркгейм надав чітке статистичне визначення поняття норми: нормальними є ті дії та поведінка, що демонструє більша частина населення.

Також одним з засновників структурно-функціонального аналізу був американський соціолог **Роберт Кінг Мертон** (1910 – 2003). Коло його наукових інтересів полягало у вивченні тенденцій злочинності серед різних класів та представників суспільства. Він наголошував, що існує два фактори, за допомогою яких визначаються ці тенденції та відмінності. Перший – це ті цілі та цінності, які схвалюються культурою, те що людини сама хоче та очікує (якісь матеріальні та духовні речі). Другий – це інструменти та засоби для досягнення цих цілей, тобто ті соціальні закони та норми, прийняті в суспільстві, а також освіта та праця. І Мертон говорив, що для того, щоб нормально функціонувало суспільство та було стабільним, повинен бути певний баланс між першим фактором і другим. Він був переконаний, що цей баланс може існувати доти,

поки людина розуміє, що якщо використовувати ті засоби, які прийняті в суспільстві, то в такому випадку можна досягти тих бажаних цілей. І також важливий момент, щоб ті цілі, які культурно схвалені, були можливо було досягти через законні методи для усіх класів.

Теорію соціальної аномії Р. Мертон аналізує як теорію дослідження причин злочинності в суспільстві. Стан аномії пояснюється як нормативна невизначеність, що з'являється відповідно до неузгодженості у соціальній системі, в той момент, як різноманітні сфери висувають певні норми для людини, що неможливо одночасно виконувати. Теорія девіації Р. Мертона описує ряд девіацій, що відповідають до певних типів індивідуальної адаптації в суспільстві в момент кризи. Поняття аномії Мертон пояснює також як фонове полотно, на якому відбувається оновлення суспільства завдяки інноваційній індивідуальній діяльності, проте яку з іншої точки зору, більш традиційної можна розглядати як девіацію.

Р. Мертон виділяє п'ять типів девіантної поведінки:

- *конформізм* виникає тоді, коли людина визначає для себе ціль матеріального характеру, при цьому обираючи культурно схвалені інструменти задля її досягнення. Тому стабільність суспільства базується саме на такій соціальній поведінці

- *інновація* виникає коли людина обирає для себе певну культурно визначену ціль та швидко до неї просувається, проте задля її досягнення не використовує такі ж засоби, культурно схвалені суспільством. Вона вдається до злочинності, шахрайства або інших неправомірних методів. Мертон говорив, що такий тип поведінки більшою мірою характерний для нижчого класу в суспільстві.

- *ритуалізм* існує тоді, коли людина не приймають або відкидають культурні цілі, відмовляються від матеріального успіху, занижуючи при цьому межу власних цілей та мотивів, проте діють виключно в тих дозволених межах, відповідно до схвалених соціальних норм та правил

- *ретритизм* характеризується відмовою і від цілей, і від засобів їх досягнення. Такий тип поведінки часто передбачає повернення до маргінального способу життя та маргінальних груп, такі як наркоманів або безпритульних. Людина відкидає для себе шлях життя «як у всіх», це неможливо для неї. Хоч такі люди і є частиною суспільства, проте вони «не з ним»

- *бунт* характеризується відмовою від цілей та засобів їх досягнення, які висуваються суспільством, та впровадженням нових цілей та засобів, перетворенням соціального устрою у нову структуру з новими ідеями та ідеологіями, і в результаті зміною всього суспільства

В результаті таких змін деякі нововведення поступово стають стійкими соціальними установками і впроваджують свій соціальний порядок, і усі норми та правила стають повноцінними елементами цього порядку.

Висновки до першого розділу

Таким чином, девіантна поведінка є своєрідним антисоціальним явищем, яке має властивість бути негативно спрямованим на суспільство, його цінності та інтереси, а також вирізняється певними діями, що можуть сприйматись як соціально небезпечні. Така модель поведінки може напряду суперечити правовим, моральним та соціальним нормам в суспільстві. Феномен девіантної поведінки може базуватись на конфлікті цінностей, інтересів, розбіжностей у поглядах, або ж різних життєвих ситуаціях. Поведінка індивіда в майбутньому дає можливість оцінити успішність самого процесу соціалізації, а саме поступове залучення індивіда до соціальної системи суспільства. Під час процесу соціалізації важливим є формування уявлення індивіда про соціальні правила, норми та моделі поведінки, які можуть відповідати або не відповідати звичним традиціям та звичаям в суспільстві, які можуть схвалюватись або ж засуджуватись з боку соціуму. Також девіантна поведінка є стійким суспільним явищем, на яке впливають певні складники, а саме цінності, інститути, норми та сама особистість. До того ж, девіантна поведінка поділяється на різні форми та види, деякі з яких можуть мати негативний характер та нести деструктивний

вплив на суспільство. І такі види поведінки потребують більшою мірою соціального контролю.

Найпершим хто почав вживати слово «девіація» у соціології був Еміль Дюркгейм. Він приділив особливу увагу дослідженню соціального порядку та порушень у соціумі. Найважливіше поняття, через яке він проводить аналіз суспільства та проблем взаємодії між індивідами – це «норма» та «патологія».

Ще одним вченим в сфері соціології, який розглядав суспільство на основі структурно-функціонального аналізу був Роберт Кінг Мертон. Він вивчав поширення злочинності серед різних класів. Загалом, він вважав, що існує два фактори, які визначають тенденції та відмінності. І основною його думкою було те, що життя будь-якого суспільства характеризується існуванням різних типів девіацій і відповідні соціальні відхилення є обов'язковою складовою соціальної системи.

Розділ 2. Телесеріал як репрезентатор образів соціальної поведінки

2.1 Телевізійні серіали як соціальний інститут та засіб передачі медіаповідомлень

Телесеріал в певному значенні є різновидом кіно, і як окремий вид дискурсу створився в Америці десь в середині 30-х рр. ХХ століття. З того часу його розглядають як феномен культури мас або ж масової культури.

Масова культура – це досить значуща форма функціонування культури сучасного світу. Масова культура як феномен передбачає не лише матеріальну культуру і духовну культуру, але й охоплює середовище світоглядних понять. Проте, розглядаючи масову культуру крізь призму стереотипності, то масова культура розглядається як те, що суперечить національним, традиційним та класичним культурам. Важливою характеристикою продукту масової культури є цікавість, задля того, щоб продукція масової культури була комерційно успішна та прибуткова вона повинна зацікавлювати споживача. Для цього важливим є інтригуючий сюжет і особливо значиме – це чіткий поділ на жанри. Це можна побачити, наприклад, у масовому кінематографі, де жанри кінофільмів чітко поділені та визначені. Серед них головними є мелодрами, детективи, фільми

жахів, трилери або фантастика. В умовах сучасного світу масова культура також певним чином впливає на психосоціальну поведінку та стан людини, відволікаючи та відвертаючи увагу від різних повсякденних проблем. Такі серіали чи кіно транслюють глядачу ті стійкі та правильні моделі поведінки в соціумі, при порушенні яких перестає нормально функціонувати суспільство (суспільство в стані аномії за Дюркгеймом). Саме в цьому полягає найбільш потужна сила масової культури, а серіали є найбільш популярним жанром цієї культури.

На сьогоднішній день серіали є своєрідним феноменом масової культури та важлива ніша телеіндустрії, і зокрема, певним способом життя для багатьох глядачів, де кожен може знайти для себе те, що йому цікаво. Телесеріали є дуже популярними серед мас і це обумовлене декількома факторами. По-перше, вони переключають людину в іншу реальність, іншу від дійсності. По-друге, усі події, що відбуваються в серіалах, проєктовані на життя самих глядачів, тому допомагають відчутти кращу сторону життя. По-третє, переглядаючи деякі ситуації глядачеві легше спостерігати за проблемами в серіалі, коли вони його не стосуються і від цього людина відчуває певну безпеку. По-четверте, глядач може відчувати симпатію до героїв і тим самим прив'язуючись до нього.

Ще у зародку свого існування під поняттям «серіал» розумівся кінематографічний твір з художньою або документальною основою, підпорядкований принципам побудови формульних жанрів, з великою кількістю дійових осіб, обмеженим дійовим простором, стійким сюжетним розвитком, вербальними та візуальними кліше та певною епізодичною розмежованістю з вертикальним сюжетом [Mittel, 2001: ст. 3–15].

Простішими словами **телевізійний серіал** – це кінотвір художнього або документального жанру, який має різну кількість серій та створений для транслювання по телебаченню. Форма сучасного серіалу – це своєрідна новизна: нове кіно, нова драма, новий роман, що окреслює телесеріал головною формою сучасності.

Телесеріали, як важлива складова культури сучасності надають певні зразки поведінки, головні форми емоційних проявів, пропонують соціальні норми та моделі моральності. Сучасні дослідники серіалів поділяють дві точки зору відповідно до ролі телесеріалів у соціальному житті. На думку аналітиків, комунікація в телесеріалі здійснюється на двох рівнях. Поверхневий рівень залучає аудиторію у власний зміст за рахунок оцінки персонажів, самого сюжету чи епізодів. На глибинному рівні глядач рефлексує, аналізує усі ці віртуальні історії крізь призму власного життя та життєвого досвіду, а іноді й співставляє із собою якісь події чи образи героїв. Цьому також допомагає і мас формат телесеріалу, тривалість серії, що дає можливість оцінити становлення та зміни характеристики головних героїв та їх характеру, а також максимально долучити глядача у процес взаємодії, емоційної складової, яку досить важко відчути у форматі двогодинного повнометражного кінофільму.

За сучасних умов, серіали постають вагомою формою залежності людей. Структура розповіді серіалу дозволяє визначати таке звання, адже серіал – це наратив, який поділяється на частини в 40-60 хв. В цьому й полягає основний фокус на гіпотезі, що телесеріали є специфічною формою залежності, адже вони надзвичайно оптимально розділяє ритм щоденного існування, що особливо є важливим для людей, які зайняті інтелектуально, тобто часто перебувають в поглибленому інформаційному просторі суспільства. Тому друкована книга або інше видання може ставати не як засіб відпочинку, а як додаткове джерело інформації і насичення, замість потрібного відпочинку. А незначний відеоматеріал, який вкладається в 40-60 хвилин вечірнього часу виконує дозвілєву функцію досить добре. Сучасні телесеріали також вирізняються гнучкістю, поліваріативністю та доступністю. Телесеріал є незалежним від шаблонів феноменом, тому вільний для глядача не лише у форматі суто телевізійного продукту, але й доступний у «цифровому форматі», тобто він розміщений на інших платформах у будь-який час. Разом з тим у глядача є можливість коментування та аналізу серій чи будь-якої ситуації, що тим самим залучає прихильників та об'єднує глядачів у комунікативні структури.

Телесеріали займають важливе місце у колі сучасної культури. Вони слугують позитивним емоційним подразником, що дозволяє глядачеві по іншому подивитись на певні життєві ситуації. За сучасних умов люди все більше почали звикати до інформування із простіших джерел інформації, їм необхідні життєві орієнтири, моделі поведінки та різноманітні життєві цінності, тому телесеріали виконують цю функцію, тим самим впливаючи на глядацьку аудиторію та їх картину світу. Переглядаючи телесеріали та їх смислові сюжети, які вписуються в життєвий образ і люди сприймають ці приклади як зразки та патерни, іноді навіть змінюючи свої позиції стосовно життєвих цінностей. Телевізійні серіали, як було сказано раніше, це феномен сучасної культури, що формується завдяки стійким сюжетним крокам, і завдяки вербальним та візуальним кліше. Телесеріал представляє собою різного роду варіанти життєвих історій, які відбиваються в тій чи іншій аудиторії. Такий драматизм та інтриги, що використовуються в телесеріалах утримують глядацьку аудиторію біля екранів. І поступово телесеріали для більшості людей стали нормою щоденного життя та повсякденної рутини.

Кожна наступна серія включає різноманітні життєві ситуації і відповідно до цих ситуацій демонструє певну модель поведінки персонажів. Таким чином глядач ідентифікує себе із героєм, який є найближчий йому та проживає ту ситуацію разом із ним. Сюжетна лінія та головні герої теж грають не менш важливу роль задля залучення глядача. Вона побудована так, що викликає прихильність відповідно до персонажа, співчуття, радість і глядач в процесі перегляду очікує певний результат для персонажів і на підсвідомому рівні проектує для себе ті події, які б теоретичному могли відбутися в його реальному житті. Тобто він пропускає через себе та проживає ті моменти, які бачить на екрані. Головні герої також транслюють те, що глядач автоматично сприймає як соціальну норму життя.

2.2 Різновиди та особливості телевізійних серіалів в сучасному медіапросторі

До появи такого телесеріалів, головними були кіносеріали, які транслювались у кінотеатрах. Взагалі є умовний розподіл серіалів на «класичні» та багатосерійні телефільми. Зазвичай в таких серіалах дія розгортається в основному зараз, не маючи відсилки до минулого, задля того щоб утримати випадкового глядача, що не зовсім обізнаний про що йдеться в серіалі. Однак, це також вимагає гнучкості та підходу, щоб людина розуміла, що все, що транслюється в телесеріалі є точними та посилаються на попередні серії.

Під терміном «телесеріал» розуміється показ серіалів і це вважається привілеєм телебачення, адже демонстрація відеоматеріалів такого формату в кінотеатрі не є можливою зі стратегічної і практичної точки зору. Адже неможливо організувати щоденні походи людей до кінотеатру задля трансляції однієї серії телесеріалу. Також серіал вимагає періодичності та регулярності перегляду, бо в інакшому випадку відбувається втрата суті серіалу. Водночас, телесеріал є своєрідним витвором мистецтва, адже може передбачати складніші завдання, ніж залучення та утримання аудиторії для отримання певного прибутку. Серіали можуть демонструвати також рішення певних життєвих ситуацій, може нести освітню функцію та бути збагачений різноманітною інформацією. Тому такий серіал, що є не лише засобом проведення часу, але й збагачує людину духовно та слугує певним джерелом розвитку. Тому сучасні телевізійні серіали стають все більш популярними як телевізійний жанр.

Усі телевізійні серіали умовно поділяються на такі види:

- Мильна опера (анг. Soapopera) – для такого формату характерне написання сценарію в процесі фільмування, а точна кількість серій невизначена до самого закінчення
- Теленовели (мелодрами) – як правило, це телевізійні серіали про любовні історії, кохання, які можуть мати таж драматичний або ж детективний сюжет

(Такі серіали, як правило, мають великий обсяг серій, приблизно 200-250 серій, сценарій яких є завчасно відомий і вони транслюються кожного дня по буднях)

- Класичні телевізійні серіали (англ. TV-serie) – серіали, що передбачають чітка сюжетна лінія і сценарій, зазвичай, прописується перед зйомками. Зазвичай такий проект знімається блоками або ж сезонами десь по 20-26 серій і транслюється у визначені дні 1-2 рази в тиждень або ж у вихідні.

- Ситкоми (англ. situation comedy – ситуаційна комедія) – це невеликі серії з послідовними сценами, що поєднані в один сюжет, і зазвичай, має закадровий сміх і знімається він у спеціально збудованих павільйонах із потрібними декораціями. Процес зйомки проходить також у присутності глядачів. Такий формат є вигідним для кіностудій, тому що він не потребує занадто великих витрат, проте може приносити досить значні прибутки творцям серіалу.

- Багатосерійні телевізійні фільми – (міні-серіали, англ. mini-serie) – як правило, не мають великої кількості серій, порівняно із класичними телесеріалами.

Телесеріали можна вважати своєрідним набором лекцій для глядачів про те, як потрібно моделювати свою поведінку в сучасному житті. Серії телесеріалу, одна за одною несуть у собі набір особливих життєвих ситуацій, у яких кожен герой демонструє можливі у певних ситуаціях моделі поведінки. А та різноманітність життєвих історій, у які потрапляють герої створюють варіацію та дають можливість найповніше для себе визнати соціальну позицію головного героя.

Телевізійний серіал як феномен масової культури створюється відповідно до принципів формульних жанрів. Серіал базується на чітких сюжетних кроках, вербальних та візуальних кліше. Тексти та сценарії складені з варіацій різного роду стандартних ситуацій, які є зразками. Телевізійні серіали, як правило, орієнтують на звичні для глядача сюжети, такі, що легко розпізнаються і водночас та інтрига, яка присутня в ньому та часто несподіваний розвиток подій із драматичними особливостями успішно утримують аудиторію біля екранів телевізора. Проте, в той же час, телесеріал чи фільм повинен бути комфортно

сприйнятим глядачем і він має бути впевненим у своїх попередніх знаннях, які визначаються на рівні окремих історій.

Існує таке стереотипне уявлення, що телесеріали створюються лише для домогосподарок та літніх людей. Проте, з кожним днем та інноваціями, які супроводжують наше суспільство, вони стають також все більше популярними і серед молодих людей. І причина такої зростаючої популярності полягає в тому, що люди «привчилися до серіалів», проте в дійсності серіали слугують певним способом відволіктися від реальності.

В процесі перегляду телеглядач ніби переходить у іншу світ, у якій він може почувати себе у безпеці, так як ніби в іншій реальності і у ролі стороннього спостерігача. У молодих людей, часто перегляд серіалів виливається у так звану емоційну залежність та зв'язки з персонажами, які можуть викликати почуття та симпатію або ж, навпаки, злість та ненависть. Існує твердження, що зазвичай такі емоційні зв'язки виникають у людей, яким дещо проблематично існувати в соціумі, тобто із спілкуванням. Людина намагається відшукати відповіді на певні запитання або, навпаки, телесеріал виконує соціалізаційну функцію в суспільстві. Бувають випадки, коли образ якимось героєм слугує каталізатором професійного вибору, зразком сімейних відносин або ж з пошуком власної особистості, свого «Я».

На сьогоднішній день існує велика кількість серіальних жанрів, тому у зв'язку з цим можна припускати, що серіали, які стають все більш популярними можуть ставати в один ряд з повнометражними фільмами. Найголовніший етап стосується самої ідеї телесеріалу. Як правило, основними характерними ознаками побудови сюжетних ліній є певна епоха, суспільство, соціальне середовище або соціальна група. Група проблем, які постають перед соціумом, моральні норми та інші моменти, що стосуються суспільства та його членів. Також часто за основу беруть відомий літературний витвір або життєву історію якоїсь історичної постаті, якщо це серіалу біографічного жанру. Але в такому випадку, багато деталей із біографії людини можуть бути зміненими або ж доповненими. Тому сценарій іноді створюється цілою командою професіоналів

Як правильно створюється телесеріал і що є основним для глядача? Класична структура однієї серії виглядає так: заставка – невеликий зміст попередньої серії (можливий) – початкова частина серії – невелика перерва на рекламу – друга частина серії – знову перерва – третя частина серії – перерва на рекламу – закінчення – реклама на наступну серію (можлива) [Прядко, 2018: ст.114].

У телевізійному серіалі, на відміну від кіно, виникли додаткові фактори, що вплинули на драматургію: ефірне програмування (залежність вибору жанру, формату або теми від цільової аудиторії і часу найбільш комфортного перегляду); наявність реклами; велика диференційованість цільової аудиторії і, як наслідок, можливість точкових пропозицій з боку виробника телепрограм [Прядко, 2018: ст.114].

Серіали поділяються на декілька видів, відповідно до способу інтегрування сюжету:

- Вертикально-інтегрований, у такому типі головна увага націлена саме на сюжетній лінії, а головні герої є наскрізними
- Горизонтально-інтегрований, у якому головна увага зосереджена на особистісних та соціальних головних персонажі
- Драмеді, такі серіали створюються в жанрі ліричної комедії, у якій є постійним місцем дії, а сам сюжет і персонажі є схильними до певних змін

Головні класичні типи структури телесеріалу з'явилися завдяки літературі та кіно. Серіал, який відноситься до вертикального типу – це так звана збірка історій із загальними персонажами. Вертикального типу є більш універсальним, так як вона дає можливість уникнути головної проблеми із місткою, потужною історією, яку не так просто створити та подати, тому що пізніше потрібно буде додавати додаткові лінії, щоб утримати інтерес аудиторії.

Третя модель композиції серіалу характеризується як гібрид і поєднує в собі елементи як вертикальної так і горизонтальної структури композиції, тим самим формуючи вертикально-горизонтальний сюжет.

Останнім часом розповідні моделі характеризуються ще більшою гнучкістю. До прикладу, серіали починають створюватися без прив'язки до попереднього сезону, це може бути повністю інші історії з власними героями та ситуаціями.

Використання таких моделей при створенні телесеріалів дозволяє ширше охоплювати все більш диференційовану цільову аудиторію. Безліч кіновиробників хочуть створювати телепроекти, намагаючись максимально урізноманітнити їх відповідно до композиційної структури, жанру, тематики чи формату, тим самим намагаючись «витягнути» представників аудиторії з інших компаній-конкурентів. Один із найдавніших жанрів телесеріалу є **ситком** або як його називають комедія ситуацій, і з самого початку він передбачався для радіо, проте став надзвичайно популярним на телебаченні. Його головна та відмінна риса – це дія, яка відбувається в приміщенні будинка або робочому місці, де головні герої потрапляють в різного роду смішні і інколи безглузді ситуації. Більшість таких жанрових телесеріалів супроводжується закадровим сміхом та оплесками.

Романтична комедія або як його називають ромком – це серіал у романтичному стилі, де головним героям заважають бути разом різноманітні життєві ситуації, іноді досить кумедні. Як правило, сюжети таких серіалів є смішними, проте мають хороший та несподіваний кінець історії.

Процедурна драма – такий жанр характеризується тим, що кожна серія має чітко прописаний сюжет та закінчення. Зазвичай це телесеріали кримінального розслідуваного типу, і як правило, сюжет пов'язаний єдиними героями і в деяких випадках серіал має загальний «надсюжет».

Виділяють основні формати телевізійних форматів за певними ознаками:

- Оригінальний серіал (Original series) – він є ключовим доробком задля зйомки римейків. Такий серіал може бути як продуктом самого каналу або створений будь-якою іншою компанією чи студією. Одним з прикладів такого серіалу є скандинавський детектив Bron («Міст»). За цим серіалом

були також створені британські та американські версії і готувались зйомки ще чотирьох версій інших країн.

- Міні-серіал (Miniseries) – такий серіал характеризується, як правило, одним лише сезоном, із завершеним сюжетом і налічує близько 2-8 серій.

У деяких ситуація такий міні-серіал може теж стати повноцінним серіалом.

Односезонний телевізійний проект (Limited series, Event series), який передбачає лише один сезон і кількість серій сягає до 6. До прикладу, серіал *Live Another Day* є проектом, який складається із 24 серій, що практично став 9 сезоном уже закритого серіалу. І серед причин популярності такого формату виділяють – необтяжлива участь для команди у зйомках кількох сезонів, сценаристи можуть та пишуть логічний та чітко завершений сюжет.

- Антологія (Ontology series) – такий серіал характерний тим, що для кожного нового сезону є чітко прописана власна історія із новими героями.

Наукова актуальність досліджень сучасних форм телесеріалу полягає в можливості детального опису жанрів та ознак телесеріалів, що дає можливість їх класифікувати та аналізувати. Сучасні телесеріали є одними із найефективніших форм комунікації та впливу. Як показують дослідження – телесеріали, а саме їх серійність є одним із головних властивостей телевізійного мовлення, що є тим критерієм, який відрізняє їх від кінематографа.

2.3. Основні способи впливу телесеріалів на аудиторію та їх основні функції

Усі телесеріали мають надзвичайно ефективні засоби впливу на глядацьку аудиторію. Вони використовують п'ять каналів комунікації, такі як: голос, музичний супровід та звукові ефекти, образ на екрані та текст. Тому телесеріал має можливість за допомогою візуального способу інформування, донести аудиторії дуже багато різноманітної інформації за короткий період. Тим самим така візуальність дозволяє максимально впливати на психологічний та емоційний стан телеглядача, тим самим провокуючи його на певні відчуття та створює експресію.

Творці телесеріалів мають достатньо можливостей через серіальну продукцію нав'язати реципієнтам свої принципи бачення світу, свою точку зору на ту чи іншу тему, штучно сконструйовану проблематику, свою ілюзорну ідеологію, іншими словами, – свій гіперреальний світ симулякрів [Победоносцева, 2005: ст. 17].

Телесеріали та загалом телебачення завдяки рухомості картинки та синхронізації звуків здатні формувати відчуття реальності та занурювати глядача у цю реальність. Телевізійники, звертаючись на власне сприйняття, життєвий досвід та інтелект, подаючи глядацькій аудиторії телевізійний матеріал, створюють ефект реальності, а іноді навіть зміщуючи цю реальність. Звичайно, що кожен телеглядач розуміє, те що він бачить на екрані – це вимисел, проте на підсвідомому рівні розуміє, що таке ж може траплятись і реальному житті. Тобто такі ж типи людей, моделі поведінки – це все він міг бачити або може зустріти у майбутньому. Телесеріал впливає таким чином, що глядач сприймає показане на екрані за проекцію та модель особистої історії.

Та візуальна інформація, якою керує телебачення та телесеріали, є загальнодоступною, тому вона не потребує особливого культурного підґрунтя. Усі знаки та візуальні складові є зрозумілими, саме тому телевізійні аудіовізуальні засоби мають змогу керувати аудиторією та усереднюють кожного глядача до загального рівня.

Разом телевізійні серіали та масова глядацька аудиторія створюють ілюзію або простір симуляції. Така взаємодія продукує двобічний процес, тобто телевізійні продукти поширюють та транслюють певні смаки та цінності глядача, а з іншого сама аудиторія формує телевізійний контент за рахунок своїх запитів. На прийняття телесеріальної картинки та реальності впливають досвід реципієнта, психологічна зрілість, рівень розвитку та інше.

Таким чином особливий вплив телевізійні серіали несуть на молодіжну аудиторію, тому що така категорія є найбільш піддатливою. В процесі соціалізації молоді люди мають сформовані базові цінності, орієнтири, більшою мірою сформований характер, проте вони є дуже чутливими до зовнішніх

чинників, що можуть мати виховний характер. Молодіжна аудиторія, як соціально-демографічна група, для якої характерна несформованість життєвих установок, соціальна нестриманість, соціальна динаміка, є особливо піддатливими до зовнішнього тиску та інформації. В свою чергу телесеріалу подають глядачам своєрідну модель світу, яка може сприйматись за стандарт, а ті герої та персонажі є зразками наслідування.

Задля того, щоб більше зрозуміти специфічний вплив телесеріалів на аудиторію, варто розглянути основні функції телебачення, з проєкцією на телевізійні серіали. Їх виділяють п'ять (інформаційна, культурно-просвітницька, інтегративна, освітньо-виховна та рекреативна)

- Інформаційна полягає у задоволенні потреб глядачів у інформаційних запитах. Телевізійні серіали дозволяють глядачам отримувати інформацію про людину та суспільство загалом швидко, наочно та більш насичено. Вони інформують про можливі сценарії розвитку суспільства, життєвих історій та транслюють різноманітні моделі поведінки і відносин між людьми.
- Культурно-просвітницька слугує для залучення людини певним чином до культури. Багато телесеріалів транслюють потрібні суспільству стилі, традиції, культурних манер, а також дозволяють побачити різноманітні витвори мистецтва або ж дізнатись про ту чи іншу культуру.
- Інтегративна функція характеризується можливостями телевізійних серіалів залучати глядача до соціуму. Адже телевізійні серіали та телебачення загалом є невід'ємною складовою процесу соціалізації. Тому людини споглядає різного роду образи, навиків, засвоює певні знання та приклади. Тим самим людина приймає на себе певні образи та зразки поведінки і ототожнює себе із персонажем телесеріалу.
- Освітньо-виховна функція полягає в тому, що телесеріали транслюють певні способи життя, показують ті чи інші погляди та цінності, уявлення про організацію світу. До того ж, серіали часто побудовані на тому, що показують боротьбу добра і зла, та піднімають інші соціально-важливі

теми. Тому з точки зору виховання, ця функція є важливою, особливо у процесі соціалізації.

- Рекреативна функція характеризується тим, що телесеріали давно є тим засобом відпочинку для людей. Розважальні серіали не вимагають від аудиторії якоїсь рефлексії, тому слугують виключно для розслаблення та абстрагування від життєвих проблем або важкого дня.

Як правило, молода аудиторія, переглядаючи телесеріали, підсвідомо або ні намагаються знайти для себе ідеал, який також часто може походити від дитячих мрій. Таким ідеалом є той герой, який симпатизує більшою мірою. В ході людина починає більше довіряти своєму герою, підтримує або виправдовує всі його дії та позицію, та зокрема намагається перейняти модель його соціальної поведінки. Таким чином це породжує вдалу можливість для маніпуляції з телеекранів. На початку телеглядач симпатизує «доброму» герою, а коли його дії стають неправильними, то він намагається виправдати «злого» персонажа. Так само часто у серіалах девіантну поведінку виправдовують обставинами.

Також багато різних стереотипів та соціальних штампів, які транслює телебачення та серіали зокрема, тісно переплітаються та створюють модель так званої реальності. І це діє таким чином, що відбувається значна відірваність реального світу від екранного. Тому телесеріали – дуже популярний вид телевізійного контенту, який також має потужні та впливові засоби задля маніпулювання аудиторією.

2.4. Поняття «сторітелінгу» та його роль у формуванні сюжетів телесеріалів

На сьогоднішній день у різних сферах набуває популярності та стає поширеним поняття «сторітелінгу». Сторітелінг, як мистецтво розповідати історії. Такі історії можливі у письмовому вигляді, усному, відео та фото форматах. Сторітелінг все більше набуває значення як дуже ефективний метод поширення інформації до цільової аудиторії.

Сторітелінг має характерні ознаки, які повинні братись до уваги при написанні будь-якої історії, зокрема і у медіа повідомленнях та телевізійних проектах:

- **Актуальність та своєчасність.** Для написання успішної історії необхідно тримати руку на пульсі. Те, що є актуальним та поширеним серед цільової аудиторії буде більшою мірою викликати у неї інтерес;
- **Правдивість та реалістичність.** Історії або сюжети, які є більш реалістичними більшою мірою викликають довіру у телеглядачів;
- **Зрозумілість та простота.** Сюжетні лінії, що мають більш просту структуру та мову є більш ефективним у сприйнятті та не перенасичують сучасний і до того складний інформаційний простір
- **Особистий досвід.** Власний досвід або запозичений, проте переосмислений у сюжеті в певному аспекті та напрямку, також ефективно діє на залученість уваги аудиторії. Саме тому, фільми побудовані на реальних біографічних історіях користуються такою популярністю
- **Емоційність та щирість.** Емоції завжди є вагомим та ефективним інструментом сторітелінгу та побудови сюжету. Вони мають здатність утримувати глядача та змушують переживати такі ж самі відчуття, які вони бачать на екрані. Особливо це стосується драматичних телесеріалів та мелодрам
- **Новизна та цікавість.** Старі та уже усім відомі історії не викликають великого інтересу у глядачів, тому важливим є залучення нових героїв, сюжетів та тем, які зможуть захоплювати сучасних глядачів
- **Динамічність.** У кожній історії має бути певна інтрига та ситуація, яка пробудить глядача. Тому при побудові телесеріалу повинні бути продумані сценарні ходи та сюжетні лінії, що викликатимуть інтерес
- **Багатовимірність.** Такі історії змушують глядачів задумуватись над певними моментами, закликають до розмірковувань, дозволяють робити для себе певні висновки із побаченого
- **Грамотність.** Також не менш важливим є грамотне подання цієї історії, правильне використання мови та ораторського мистецтва. До того ж, на

українському телебаченні особливо значимим є транслявання серіалів та подання телевізійних історій українською мовою

Будь-яка історія повинна бути чітко структурована, для того, щоб не порушувати логіку викладу та не втратити аудиторію через перенасиченість інформації. Сторітелінг має також свою структуру, що є скелетом тієї історії. І такий скелет представлений найбільш значимими елементами, що організовуються між собою задля певної мети. Найчастіше при написанні історії, в тому числі у телевізійному сторітелінгу використовують структуру із трьох частин, у яких міститься зав'язка (інформація про подію, час та персонажів), розвиток подій (містить найбільшу насиченість історії) та розв'язка (головна кульмінація та закінчення історії чи проблеми). Задля створення успішної історії важливо брати до уваги найголовніші п'ять елементів – сюжет, персонажі, емоції, деталі та результат або висновок.

Сюжет – це ряд подій та ситуацій, об'єднаних однією темою та ідеєю, що будуються послідовно, де діють усі персонажі. Сюжетної лінії варто дотримуватись та зберігати стиль і логіку розгортання подій.

Герой – це безсумнівне відображення глядацької аудиторії. У глядача повинен з'явитись зв'язок на емоційному рівні. Тому для написання сторітелінгу варто обирати яскравих героїв, які зможуть, так чи інакше, зачепити аудиторію і щось донести до неї.

Емоції – це дуже важлива складова сторітелінгу. Почуття — ті струни, на яких грає це мистецтво [12]. Ефективна на успішна історія повинна викликати ті чи інші емоції, якщо ж цього не відбувається, то така історія не працює і її немає.

Деталі – це те, що підкріплює історію та дає зрозуміти її. Саме деталі несуть ту змістовне та ідейне навантаження.

Висновки – у будь-якої історії повинно бути закінчення. Звичайно, будь-яка історія має нашоувхувати аудиторію на певні роздуми та допомогти прийти до певних висновків, проте кожен продукт (особливо якщо це стосується телесеріалів, що висвітлюють соціальну проблематику) повинен щось донести до глядача в кінці та мати якийсь результат.

Також існують своєрідні та популярні техніки створення сторітелінгу, які застосовуються найчастіше та є дуже ефективними. Серед них такі:

- **Мономіф.** Це одна із найрозповсюдженіших технік, адже вона базується на міфології. Зазвичай сюжет будується так, що головний герой змушений покинути рідний простір, і здолавши усі перешкоди на шляху, дійти до своєї мети та отримати багатство чи кохання. За таким принципом побудовані сюжети про обраних, таких як «Зоряні війни» або «Володар Перснів» [Корж, 2021].
- **Гора.** Така техніка є схожою до мономіфу, проте у такій історії додається більше драматизму, але фінал цієї історії завжди щасливий. Це застосовується задля створення емоційної напруги та прив'язки аудиторії. Відповідно до цієї техніки побудовані кліфгенгери у серіалах, коли кожна серія обривається емоційною кульмінацією, щоби надалі отримати логічний кінець [Корж, 2021].
- **Закладені цикли** – така техніка базується на трьох чи більше історіях, які поєднуються в одному наративі, і таким чином нашаровуються одна на одну, підштовхуючи у фіналі до одного повідомлення [Корж, 2021].
- **Спарклайни**, або sparklines – за допомогою такої техніки порівнюється реальна картина дійсності із тим, якою вона могла би бути в більш ідеальному світовому просторі [Корж, 2021].
- **Фальстарт** – техніка, яка базується на ефекті несподіванки. Розповідається історія, яка є давно відомою аудиторії, проте в певний момент вона обривається раптовим поворотом та несподіванкою. За таким механізмом створена історія Неда Старка у серіалі «Гра престолів» або більшість фільмів Гая Річі [Корж, 2021].
 - **Всередині справи.** Головна суть цієї техніки в тому, що уся історія розпочинається з кульмінації, коли головний герой розпочинає свою розповідь із запитання «Вам напевно цікаво, як це все відбулося?» Такий метод дозволяє одразу зацікавити глядача та захопити його увагу [Корж, 2021]. Отже, успішний сторітелінг на сьогоднішній день є вагомим

інструментом передачі інформації та надзвичайно дієвим методом отримання результатів певної діяльності. Особливо важливим сторітелінг є для створення телесеріалів. Адже правильне написання історії або сюжету, та використання ефективних методик підвищують залученість аудиторії та підсилюють інтерес глядачів.

Висновки до другого розділу

У сучасному світі телесеріали стають значною формою так званої залежності людей. Телесеріали постають важливою складовою сучасної культури. Вони транслюють певні зразки поведінки, форми емоційних проявів, висвітлюють соціальні норми та моделі. З моменту появи нових цифрових технологій, почав змінюватись також якість телевізійного контенту, обсяги матеріалу та інше. Телебачення, яке почало зароджуватись стало виходити за межі класичного, почали з'являтися нові технологічні та жанрові рамки. Серіали почали вирізнятися особливою гнучкістю, поліваріативністю, а також стали більш доступними. Те, що вони стали доступними також у «цифровому» форматі, дає можливість в деякій мірі бути незалежним від шаблонів феноменом. До того, у глядача є можливість коментування та аналізу серіалу чи серій, що дозволяє створювати та об'єднувати глядацьку аудиторію у своєрідну невидиму комунікативну структуру. До того ж, телесеріали мають велику палітру форматів, видів та жанрів, що дозволяє ширше охоплювати різні сегменти цільової аудиторії. Тим не менш, більшість телесеріалів дуже ефективно впливають на глядацьку аудиторію. Телевізійні серіали та їх цільова аудиторія створюють так звану ілюзію, і така інтерактивність створює двобічний процес, тобто телевізійні продукти поширюють певні цінності на глядачів, а аудиторія продукує телевізійний контент, відповідно до своїх смаків та запитів.

Також важливим елементом будь-якого телевізійного, медійного контенту чи контенту у соціальних мережі є поняття «сторітелінгу». Це своєрідне та цікаве мистецтво розповідати історії. Вони можуть бути як у письмовому, так і у візуальному форматі. І ще не менш важливо те, що сторітелінг надзвичайно

ефективно впливає на поширення будь-якої інформації до цільової, глядацької аудиторії. Він також характеризується певними ознаками, що є необхідними для написання будь-якої історії, і особливо це важливо у медіа повідомленнях чи телевізійному контенті.

Розділ 3. Відображення девіантної поведінки у серіалі «Перші ластівки»:

досвід дослідження

Актуальність дослідження. В сучасному світі місце та роль телевізійних серіалів, як елементу культурної комунікації дещо змінилось. Телесеріали переросли свою комерційно-розважальну функцію та почали все більше впливати на формування вагомих значень соціального та культурного середовища, а сам зміст телесеріалів, їх впливові можливості починають ставати предметом різноманітних академічних досліджень. Якість контенту, його різновиди та підтримка аудиторії впливають на нарративні різновиди та взаємозв'язки серіалу, а також впливають на замовлення серіалу ще до їх створення, тим самим певною мірою визначають їх долю. Таким чином нарратив про серіал стає самим серіалом, а сюжети цих серіалів викликають все більший академічний інтерес до себе. Саме тому, це свідчить про те, що телесеріали є важливою складовою та грають суттєве значення у формуванні цінностей та мотиваційних структур цілого глобального світу, так як він певним чином визначає важливі трансформації різноманітних символічних систем, і саме через те потребує більш глибокого дослідження.

Також багато телевізійних серіалів несуть важливу соціальну функцію. Серіали, що висвітлюють гострі соціальні проблеми, потребують більшої уваги з боку дослідників. Такі телесеріали несуть не лише розважальну функцію задля задоволення рекреаційної потреби, але й значно впливають на свою аудиторію. Такі серіали стають новизною у всьому медіа середовищі, і виділяються тим, що підіймаючи такі гострі та важливі для суспільства теми, виконують інформаційну, захисну та пропагандистську (у позитивному значенні) функцію, пробуджуючи суспільну свідомість людей та допомагає звертати увагу на те, що відбувається навколо. Такий серіал як «Перші ластівки» є спеціальним соціальним проектом співпраці Нового каналу із громадською організацією «Ла-Страда», став важливим прикладом у соціальній сфері. Теми, які піднімались у серіалі є прикладами реальних життєвих історій української молоді. Тому такі телевізійні проекти заслуговують на детальний розгляд крізь соціологічну

площину, адже вони допомагають виокремити усі можливо наявні проблеми та їх причини. Тим самим допомогти тисячам українським підліткам зберегти їх життя та соціальні взаємовідносини.

Опис методики дослідження.

Для дослідження нами обрано якісний метод контент-аналізу.

Контент-аналіз – метод у соціології, за допомогою якого вивчаються документи, тексти та візуальні матеріали, і який передбачає подальшу обробку масиву даних з подальшою інтерпретацією. За допомогою цього методу досліджують проблематику соціальної дійсності, приховані або явні структурні або іншу особливості в документі чи тексті. Він передбачає певний механізм дослідницьких етапів – підбору одиниць для дослідження до повної інтерпретації результатів. Цьому методу характерні об'єктивність висновків та чітка строгість дослідницької процедури. Контент-аналіз поділяється на кількісний та якісний. У контексті даного дослідження був використаний метод якісного контент-аналізу. І саме якісний контент-аналіз націлений на визначення своєрідних висловлювань, незвичайних інтонацій, задля розуміння цінності самого змісту того чи іншого повідомлення. Якісний контент-аналіз пов'язаний із досліджуванням саме нових властивостей чітких та конкретних процесів та явищ, а також, базуючись на емпіричних даних, генерує певні гіпотези та теорії.

Об'єкт:

емпіричний – перший та другий сезони українського телесеріалу «Перші ластівки»;

теоретичний – висвітлення проблематики девіантної поведінки засобами телесеріалу;

Предмет: форми репрезентацій девіацій у телесеріалі та їх потенційний вплив на телевізійну аудиторію.

Мета: виокремити та дослідити характерні риси відображення девіантної поведінки молоді, яка є сюжетною складовою телесеріалу.

Завдання:

1. Виокремити тематичні блоки соціальних проблем (категорії аналізу), пов'язаних з девіаціями.
2. Розписати форми репрезентації девіацій головних та другорядних героїв телесеріалу.
3. На основі отриманих даних проаналізувати потенційні наслідки впливу репрезентації девіантної поведінки в серіалі на аудиторію.

Гіпотези:

1. Основним героєм, який репрезентує девіантну поведінку є молода людина віком від 16 до 20 років.
2. Проблеми у сім'ї та непорозуміння з батьками є найрепрезентованішою базовою причиною девіантної поведінки молоді.
3. Переважним чином у телесеріалі зображується така форма девіантної поведінки серед молоді як наркоманія.
4. У телесеріалі значним чином представлено сцени насилля над головними героями, які є представниками девіантної поведінки, з боку їх однолітків або батьків.
5. Репрезентація девіантної поведінки та гострих соціальних проблем молоді потенційно має здійснити позитивний вплив на аудиторію, а саме: підвищення обізнаності та усвідомленості про соціальні проблеми підлітків, подолання страху молоді звернутись за допомогою у спеціальні організації та показати батькам підліткову реальність їх дітей, щоб зможти їм вчасно допомогти.

Емпірична база. Два сезони українського телевізійного серіалу «Перші ластівки: 16 серій, по 8 серій у кожному сезоні.

Одиниці аналізу: сценічна історія, яка за сюжетом серіалу репрезентує ситуацію або героя девіантної поведінки

Обґрунтування емпіричної бази.

Емпіричною базою виступають 16 серій першого та другого сезону серіалу «Перші ластівки». Серіал «Перші ластівки» є молодіжним українським телесеріалом-антологією¹, так як сезон є окремим самостійним міні серіалом, що включає різних персонажів та локації і окремі сюжетні лінії.

Серіал транслювався на Новому каналі. Прем'єра першого сезону відбулася 19 листопада 2019 року, прем'єра другого сезону відбулась 14 грудня 2020 року.

«Перші ластівки» - серіал, в кожному сезоні якого розповідається нова історія про підлітків, проте головні герої є незмінними, змінюються лише їх образи від одного сезону до іншого. Між сезонами існує лише один прямий зв'язок – це таємний персонаж – «Друг», що став основним антагоністом серіалу.

«Перші ластівки» — це телесеріал виробництва StarLight Production. Головний шоуранер Євген Туніка. Головна цільова аудиторія телесеріалу – це підлітки та їх батьки. Тому у серіалі підіймаються такі соціальні теми, аби звернути увагу батьків на їх дітей. Цей серіал поки що складається з 2-х сезонів і для аналізу я було обрано обидва, адже вони різняться між собою головними ідеями та персонажами, а також з різних сторін висвітлюють поведінку окремо школярів та окремо такої соціальної групи як студенти. І обидва сезони відповідають предмету цього якісного контент-аналітичного дослідження.

Інтерпретація основних понять.

¹ **Телесеріал-антологія** (Anthology drama) - різновид серіалів на радіо та телебаченні, в яких кожен з епізодів або сезонів має власну історію, персонажів та акторів. Формат вперше зародився на радіо NBC у 1927 році, після виходу програми The Collier Hour, яка вважається першою драмою-антологією [17]

1.1. Вік – час життя живого організму з моменту народження до певного моменту.

1.1.Стать - система анатомічних та фізичних рис живого організму

1.3. Соціальний статус – чітке положення індивіда в соціальній структурі, в групі або взаємовідносинах.

1.4. Цінності – явище матеріального або духовного характеру, що несе важливе значення для індивіда

1.5. Інтереси – те, чим цікавиться людина, що вона потребує для того, щоб функціонувати або ж здійснювати свою соціальну функцію та самореалізовуватися.

1.6. Сімейне становище – варіативність стосунків одних індивідів з іншими, які базуються на сімейних цінностях

2.1.1.Соціальне – проявляється у класовій боротьбі, соціальній ієрархії чи соціальному утиску

2.1.2.Моральне/емоційне/психологічне - прояв неприпустимої поведінки до людини, можливе приниження в особистому чи публічному прояві, тиск на індивіда, що призводить до руйнування його психологічного стану;

2.1.3. Матеріальне – псування чи руйнування речей індивіда, матеріальних чи духовних

2.1.4. Фізичне – нанесення шкоди індивіду, які є навмисними, силовими методами або погрозами

2.1.5. Сексуальне – здійснення примусових дій сексуального типу над індивідом

2.2.1. Спосіб – методи або заходи, що здійснює індивід задля вчинення самогубства

2.2.2. Альтруїстичне - самогубство здійснене заради когось або заради чогось, на користь інших

2.2.3. Аномічне - відбуваються в стані аномії суспільства, коли уже застарілі правила та норми не дієві, а нових не затверджено або ж вони не прийняті людьми в суспільстві

- 2.2.4. Егоїстичне - коли індивід зазнав дезінтеграції в суспільстві, що доволі часто супроводжується погіршенням його соціальних зв'язків у суспільстві
- 2.2.5. Навіяне - вчинене під тиском або впливом когось або чогось
- 2.2.6. Сплановане - здійснене після ретельної підготовки індивіда
- 2.3.1. Вживання речовин - прийом хімічних речовин, що впливають на моральний та фізичний стан індивіда
- 2.3.2. Поширення/збут речовин – неправомірне виготовлення, зберігання, передавання з метою збуту різноманітних засобів наркотичного або хімічного типу речовин
- 2.3.3. Залежність/регулярне вживання - систематичне вживання наркотичних речовин, яке переростає у залежність
- 2.3.4. Випадкове вживання/одиничне - вживання різних хімічних речовин одиницями або невеликими разовими випадками, що не провокує хворобливу залежність
- 2.4.1. Колективний - здійснений групою людей, пов'язаних спільними інтересами, у надмірних кількостях
- 2.4.2. Індивідуальний - здійснений однією особою регулярно, у великих кількостях
- 2.4.3. Хронічний – хвороба, що з'являється через систематичне вживання спиртних напоїв
- 2.4.4. Ситуативний - вживання алкогольних напоїв у разових випадках, що не провокує залежність
- 2.5.1. Крадіжки - злочин, що полягає у незаконному і таємному заволодінні чужого майна
- 2.5.2. Шахрайство – обманні дії, задля володіння чужими матеріальними чи духовними речами
- 2.5.3. Хуліганство – неправомірне порушення громадських норм
- 2.5.4. Вимагання – вимоги спрямовані на передачу чужих речей або погрози здійснення насильства над суб'єктом або його близькими родичами
- 2.5.5. Вбивство – навмисні дії задля заподіяння смерті іншому

- 2.5.6. Тілесні ушкодження – навмисне або необережне нанесення шкоди здоров'ю індивіда, що несе порушення фізичного стану тіла людини
- 2.5.7. Зґвалтування – кримінальний злочин, який полягає у здійсненні статевого акту без добровільної згоди індивіда
- 3.1. Конформізм - визначення для себе цілі матеріального характеру, при цьому обрання культурно схвалених інструментів задля її досягнення
- 3.2. Інновація - обирає для себе культурно визначеної у цілі та швидке до неї просувається, і не використання таких же засобів, культурно схвалених суспільством задля її досягнення
- 3.3. Ритуалізм - прийняття або відкидання культурних цілей, відмовлення від матеріального успіху, заниження при цьому межі власних цілей та мотивів, проте діяння виключно в тих дозволених межах, відповідно до схвалених соціальних норм та правил
- 3.4. Ретритизм - відмова і від цілей, і від засобів їх досягнення
- 3.5. Бунт - характеризується відмовою від цілей та засобів їх досягнення, які висувуються суспільством, та впровадженням нових цілей та засобів
- 4.1.1. Непорозуміння з батьками - різноманітні суперечки, розбіжності поглядів між дітьми та їх батьками
- 4.1.2. Сварки - конфлікт, суперечність між людьми, що веде до різкого погіршення їх взаємовідносин.
- 4.1.3. Прояв насилля – застосування сили або психологічних методів, свідомо націлених на слабшого індивіда, який не має змоги опору
- 4.1.4. Бійки - сутичка двох або більше людей, із навмисним завданням шкоди або побоїв будь-якого ступеня важкості
- 4.1.4. Авторитаризм батьків - тип виховання, коли батьки використовують психологічні методи тиску та контролю дітей.
- 4.1.5. Відсутність уваги/байдужість - стан індивіда, при якому вона не виявляє жодного інтересу до того, що відбувається із його дітьми
- 4.2.1. Бідна родина - соціальне положення, що передбачає відсутність необхідних матеріальних засобів задля повноцінного життя

4.2.2. Заможна родина - соціальне положення, що передбачає достатнє забезпечення сім'ї необхідних матеріальними засобами для повноцінного життя

4.2.3. Неблагополучна сім'я – часто сім'ї із алко або наркозалежними членами, із низьким моральним чи культурним капіталом, сім'ї із можливою стигмою, які неповноцінно займаються вихованням дітей

4.2.4. Повна/неповна сім'я – сім'я, діти якої проживають з рідними або нерідними батьками, або ж лише з одним із батьків

4.3.1. Психологічна травма – подія або ситуація, що надзвичайно вплинула на стан людини та на її психологічне здоров'я і призвела до глибокого переживання

4.3.2. Втрата батьків – небезпечна ситуація для психіки людини, що передбачає втрату обох рідних опікунів внаслідок нещасних випадків

4.3.3. Пияцтво в родині - часте вживання спиртних напоїв членами сім'ї, які знаходять поза межами прийнятих норм в суспільстві відповідно до дози та частоти вживання

4.3.4. Психофізичні відхилення – будь-які відхилення фізичного чи психічного характеру, бо пов'язані із набутими чи вродженими розладами

4.4.1. Булінг – агресивна поведінка або цькування однієї дитини над іншою, або неприємні відношення групи дітей відповідно до однієї дитини, що може супроводжуватись фізичним або психологічним тиском

4.4.2. Відсутність друзів/знайомих - відсутність налаштованих соціальних зв'язків та близьких відносин відповідно до оточення навколо

4.4.3. Небезпечна віртуальна комунікація/ групи, чати соцмереж - спілкування та налаштування зв'язків через глобальну комп'ютерну мережу Інтернет.

4.4.4. Віртуальні друзі - особисті, близькі стосунки, які поширилися через віртуальну мережу

Основні категорії були поділені на субкатегорії, які у свою чергу теж були поділені на субсубкатегорії.

Операціоналізація основних понять.

Для аналізу емпіричного масиву був розроблений кодифікатор, в якому були виділені такі категорії аналізу (див. додаток 1):

1. Соціологічний портрет

1.1. Вік

1.1. Стать

1.3. Соціальний статус

1.4. Цінності

1.5. Інтереси

1.6. Сімейне становище

2. Форма девіантної поведінки

2.1. Насильство

2.2. Самогубство

2.3. Наркоманія

2.4. Алкоголізм

2.5. Злочинність

3. Форми девіантної поведінки за Р. Мертоном

3.1. Конформізм

3.2. Ритуалізм

3.3. Ретритизм

3.4. Інновація

3.5. Бунт

4. Причини девіантної поведінки

4.1. Сімейні відносини

4.2. Соціальний статус родини

4.3. Психоемоційні тригери

4.4. Відсутність приналежності до соціальної групи

3.1 . Соціологічний аналіз телесеріалу «Перші ластівки» як засобу репрезентації девіантної поведінки

Для аналізу телевізійного серіалу як репрезентатора девіантної поведінки я обрала український телесеріал «Перші ластівки», що транслюється на Новому

каналі. До аналізу взято контент серій на предмет наявності елементів девіантної поведінки та їх проявів у житті героїв, з метою виокремити та дослідити характерні риси відображення девіантної поведінки молоді, яка є сюжетною складовою телесеріалу.

Преамбула. Серіал «Перші ластівки» надзвичайно вдало висвітлює важкі соціальні проблеми, з якими стикаються підлітки та їх батьки. До того ж дуже наочно демонструє усі ті соціальні порушення, які відбуваються в суспільстві, та як підлітки та їх проблеми стають наочним прикладом девіантної поведінки особистості. Це перший серіал на українському телебаченні, який висвітлює соціальні реалії, такі як підлітковий булінг, історії самогубства, проблеми, що виникають у відносинах з батьками, проблеми з наркотиками та алкоголем.

Також цей телесеріал має велику соціальну цінність в тому, що під час створення та трансляції серіалу в телеєфірі, відбувалась співпраця з міжнародним центром «Ла Страда-Україна», психологами та юристами. Це грало велику роль при написанні сценарію для телесеріалу, адже 20% сюжету побудовані на реальних історіях підлітків та їх батьків.

Окремо телеканал, який створював цей проект визначає його як соціальний експеримент. Адже під час роботи психологи проводили консультації для сценаристів, використовуючи приклади реальних історій, вона пояснювали як себе поведуть себе підлітки насправді, опинившись в кризових ситуаціях такого типу.

Також важливо підкреслити одну особливість серіалу – широка цільова аудиторія, адже серіал такого формату розрахований і на підлітків 16+ і на їх батьків. Усі події та сюжетні історії висвітлюють із погляду різних сторін – як одну й ту ж ситуацію сприймають школярі або ж студенти та дорослі (чи це батьки, чи викладачі, чи інші персонажі). Така паралель поглядів дозволяє телеглядачам глибше побачити та проаналізувати усі можливі проблеми, спробувати себе в ролі підлітка чи в ролі батьків. Також такий психологічний прийом дозволяє відчутти та більше розкрити характери головних героїв та

спробувати усвідомити певні причини їх вчинків, які можливо спочатку здаються нелогічними та незрозумілими іншим.

Аналізуючи український телесеріал «Перші ластівки» на предмет репрезентації девіантної поведінки у головних героїв, передусім варто сформулювати соціальний портрет головних персонажів. У серіалі представлені 5 головних персонажів першого сезону та 5 героїв другого сезону, крім цього присутні другорядні персонажі, яких теж можна проаналізувати на предмет проявів девіантної поведінки. На основі розробленого кодифікатора, в якому були виділені основні категорії аналізу, першою категорією є соціологічний портрет головних героїв та відповідно перша субкатегорія є вік, стать та соціальний статус головних персонажів серіалу. Відповідно до першого сезону серіалу, усі події відбуваються під час навчального року у звичайній школі. Головними героями стають підлітки, серед яких чотири дівчини та шість хлопців, вікова категорія яких складає 16 – 17 років, які навчаються в одному класі, проте на початку серіалу не спілкуються між собою. У другому сезоні дещо змінений сюжет серіалу, проте головними героями знову постає група молодих людей уже старшого повнолітнього віку 18 – 20 років, що навчаються в університеті в одній студентській групі. В цих обох випадках школярі та студенти постають як частина соціуму, або ж як мала соціальна група, що базується на суспільних відносинах, безпосередньо у формі особистих контактів, і яка сформована із небагатьох індивідів та загалом відрізняється відповідно соціально-психологічних характеристик груп, що відносяться до великих соціальних груп. За сюжетом серіалу вони перетворюються на соціальну сукупність осіб, які об'єднались відповідно до спільної мети та ідеї, і які взаємодіють між собою на основі спільної проблеми. Відповідно до цього учні також постають як певними маргіналами, серед яких виділяють три рівні: віковий, психологічний та соціальний. На першому рівні відбувається процес фізичного дозрівання, на другому рівні засвоюється психологічні основи поведінки і на третьому рівні відбувається становлення індивіда як суб'єкта усіх

соціальних відносин, причому у серіалі у деяких представників цієї соціальної групи відбувається порушення на другому та третьому рівнях.

У другому сезоні в центрі уваги також група молодих людей, уже студентів як соціальної групи, що складається із різноманітних соціальних утворень суспільства та включає характерні для них особливі умови життя, громадянської поведінки і психології. Також якщо у першому випадку учнівська соціальна група характеризувалась відсутністю колективної взаємодії та комунікації, то студентська група має таку характерну особливість як активна взаємодія із соціальними утвореннями суспільства та високою соціальною залученістю, тобто за сюжетом серіалу, у другому сезоні студенти більшою мірою взаємодіяли між собою та утворювали більш тісні соціальні зв'язки, на відмінну від учнівської групи в першому сезоні телесеріалу. Також статусний, рольовий та престижний порядок та стратифікація цих груп досить різноманітна. Також стратифікація характеризується різним походженням школярів чи студентів, майновим чи владним становищем їх сім'ї. Серед головних персонажів обох сезонів соціальний статус розділювався таким чином, що четверо представників займають дещо краще соціальне становище та позицію, за рахунок вищого класового становища їх сімей. А інші представники цих обох соціальних груп походять із сімей, які займають дещо нижчі соціальні класи в суспільстві, та ведуть відповідний образ життя.

Логіка аналізу телесеріалу на предмет проявів девіантної поведінки для кращого розуміння його впливу передбачає – характеристики персонажів та їхніх характерних особливостей. В серіалі у двох сезонах склалась група молодих людей із десяти індивідів. Кожен з них походив із сімей, які дуже відрізнялись між собою за позицією у класовій структурі, усі поділяли різні цінності та переслідували різноманітні інтереси.

Перший герой, який з'являється на екрані у першому сезоні телесеріалу – **Нікіта**, учень 11 класу, один з представників головних героїв, чия поведінка у серіалі має характерні риси девіантної. Ще у ранньому дитинстві втратив батьків, що й зіграло велику роль у зміні його подальшої поведінки та психологічного

стану у підлітковому віці. Основні ціннісні орієнтації, які простежуються у цього героя в серіалі, це цінність сім'ї, матеріальні цінності, цінності життя, дружби, свободи та визнання. Серед його інтересів важливе місце займає в житті займають відео блоки. Він займається тим, що знімає різноманітні відео, які не завжди є етичними та корисними. Більшою мірою спрямовані на висміювання своїх однокласників або відео з шокуючими кадрами, для того щоб отримати більше переглядів та заробити на цьому, якомога більше грошей, які необхідні йому для лікування його молодшої сестри. Що стосується його сімейного становища та соціального статусу, то він походить із неповної сім'ї, його виховували бабуся та дідусь, разом із молодшою сестрою, після трагедії, яка сталась із його батьками. І в цьому також була закладена основа його девіантної поведінки у дорослішому віці.

Наступний герой серіалу – це **Поліна**. Також учениця 11 класу, вона із неповної сім'ї, проживає зі своєю мамою, яка має на неї надзвичайний вплив та вирішує за свою доньку усе. Поліна страждає від булінгу у школі, проблемні відносини та непорозуміння з мамою, а також певні комплекси стосовно своєї зовнішності, нав'язані їй мамою. Серед ціннісних орієнтацій можна виділити цінності сім'ї, спілкування та дружби, самореалізації, довіри, взаєморозуміння та індивідуальності. Коло її основних інтересів полягає у навчанні, театральності як хобі, саморозвитку задля успішної кар'єри. За сюжетом серіалу вона особливо страждає від насмішок та знущань від однокласників, тому й наважується на кроки, які характеризують її як особистість із девіантною поведінкою.

Наступний герой серіалу - **Катя**, учениця 11 класу, однокласниця попередніх персонажів. Вона походить із неблагополучної сім'ї, її батьки мають алкогольну залежність та психофізичні відхилення. У неї є також старший брат, який як і вона має певні психофізичні особливості. За сюжетом серіалу це сім'я глухонімих. Через такі відхилення, вона має риси асоціалізованої особистості, яка ніколи не мала друзів, та не знає поводитись у соціумі, вона дещо закомплексована та невпевнена. Щодо соціального статусу та сімейного становища, то сім'я Каті відноситься до представників нижчого класу, вона є

неблагополучною та більшою мірою бідною родиною. Протягом життя вона не змогла налагодити соціальні зв'язки у соціумі, тому на початку серіалу вона не відноситься до певної соціальної групи. Серед основних цінностей, які можна виділити – це цінності дружби, спілкування, довіри, сім'ї, підтримки та взаєморозуміння. Серед її основних інтересів можна виділити спілкування у соціальній мережі задля пошуку друзів та підтримки.

Ще один персонаж із першого сезону – **Денис**. Хлопцю бракує батьківської уваги, тому він намагається заповнити цю пустоту та дефіцит у навколишньому світі. Власне, через таку нестачу батьківської уваги він почав вживати алкогольні та хімічні речовини. Серед ціннісних орієнтацій можна виділити цінності перемоги, мети, досягнень, амбіційності, цілеспрямованості та суперництва. Серед головних інтересів хлопця можна виділити спорт, а саме плавання, яким він займається разом зі своїм кращим другом, за сюжетом серіалу. Стосовно соціального статусу, то він із середньостатистичної сім'ї, його друг найпопулярніший хлопець у школі, а відповідно у нього налаштовані певні соціальні зв'язки.

Наступний героєм у серіалі є **Лера**. Вона із досить заможної родини, проте також має певні непорозуміння із батьками, особливо із матір'ю, яка страждає від алкогольної залежності та часто б'є свою доньку. Від таких відносин із мамою та від нестачі уваги та захисту з боку батька, Лера почала вживати наркотичні речовини, та іноді алкоголь. Через своє соціальне становище Лера у серіалі поводить дуже зухвало, розбещено, та дуже часто знущається із своїх однокласників. Серед ціннісних орієнтацій можна виділити матеріальні цінності, цінності влади та вигоди, розкоші, визнання та статусу. Серед головних інтересів героїні серіалу можна виділити захоплення соцмережами, вечірки та покупки.

Такі головні герої представлені у першому сезоні телесеріалу. Відповідно до другого сезону головних персонажів було також 5 і їх соціологічні портрети виглядають таким чином.

Першим хто з'являється у другому сезоні це **Олексій**. Він приїжджає до великого міста із провінційного містечка. Він із малозабезпеченої сім'ї, тому

займає не надто високу позицію у соціальній групі, так як не має особливо налаштованих соціальних зв'язків із одногрупниками, і тим паче сам потерпає від насмішок одногрупників. Через неблагополучне становище сім'ї він намагався знайти кошти на навчання і вплутався у кримінальну історію та отримує серйозні проблеми. Він починає займатись наркотиками, а саме людиною, які їх постачає клієнтам. Стосовно цінностей цього головного героя можна виділити матеріальні цінності, цінності сім'ї, освіти, самореалізації та досягнення. Серед його основних хобі, за сюжетом серіалу, можна виділити читання книг, написання статей.

Наступним героєм в серіалі є **Назар**, студент 2 курсу, один із найпопулярніших хлопців у групі. Він син декана університету, тому у нього є майже все: гроші, статус та велика популярність, і власне така свобода призводить до того, що він стає наркозалежним, він вживає різні види наркотиків та алкоголь, постійно відвідує клуби та має зв'язок із людьми, які поширюють такі речовини. Серед цінностей, які простежуються у серіалі здебільшого переважають матеріальні цінності, вигоди, грошей та популярності. Проте, серед інтересів головного героя також можна помітити спорт, адже часто демонструються сцени із тренуваннями героя.

Наступний герой, який з'являється у серіалі – **Влад**. Він також одногрупник попередніх героїв. Щодо соціального статусу та сімейного становища, то він також з неблагополучної сім'ї, до того ж у нього дуже напружені відносини із вітчимою. У дитинстві герой та його мама також потерпали від домашнього насильства з боку вітчима, і це спричинило неабияку психологічну травму, яка наклала відбиток на подальше життя хлопця. Проте, аби заробляти на життя він був змушений піти у нелегальний бізнес, він почав займатись боями без правил. У соціальній групі студентів він має певну позицію та налагоджені соціальні зв'язки.

Наступна героїня – **Альбіна**. Одна із найпопулярніших дівчат у групі. Вона із багатой сім'ї, яка відноситься до вищого класу. Так як вона дуже популярна в університеті, то у неї дуже добре налаштовані соціальні зв'язки у соціальній

групі. Серед її інтересів найбільше проявляється у серіалі це захоплення блогерством і написанням ліричних віршів. Серед цінностей, які найбільше проглядаються у серіалі, це цінності популярності, багатства, визнання, та підтримки, особливо від батьків, якої їй так не вистачало.

Ще одна героїня серіалу – **Єва**. Вона із малозабезпеченої, багатодітної сім'ї. Її стосунки з матір'ю не складаються, і вона страждає від постійних докорів та незадоволення з боку матері. У студентській групі вона не є популярною, більшою мірою іноді потерпає від насмішок. Заради отримання швидких грошей вирішила зайнятись проституцією. Серед її інтересів більшою мірою виступає навчання. Щодо цінностей, то найбільше виділяються цінності самореалізації, відповідальності та довіри.

Ось таким є соціальний портрет головних героїв, які у серіалі проявляють себе як особистості із елементами девіантної поведінки.

Такі соціальні образи головних героїв телесеріалу характеризують порушення процесу соціалізації в житті дитини або підлітка, адже така поведінка є сигналом для того, успішність соціалізації була невисока, а також вступ до можливих соціальних спільнот для них не був здійснений. Особливо це показано на історії головної героїні Каті, яка ніколи не входила ні до однієї соціальної групи та не мала налаштованих соціальних зв'язків. Та й інші герої теж характеризуються невдалою соціалізацією, з самого дитинства у них було безліч факторів, які руйнували їх відношення до соціуму або ж погано впливали на їх соціальний розвиток. Це і відносини з батьками, які не надавали їм належного виховання, що є прямою складовою соціалізації, і погано налагоджені соціальні зв'язки, що в подальшому лише загострювали ситуацію, або особисті причини, які впливали на стан індивіда. І саме герої телесеріалу є уособленням життя тих підлітків та тих історій, які відбувались або можуть відбуватись із сучасною молоддю і що дозволяє робити висновок про негативний досвід соціалізації в житті індивіда, адже це чи не основний фактор моделювання поведінки в соціальному житті. Саме тому репрезентація такої поведінки та соціальних портретів індивідів, має можливість вплинути на глядачів серіалу, а саме таких

же підлітків та проаналізувати свою поведінку із об'єктивної сторони. Та подивитись до яких наслідків чи ситуації може призвести така девіантна поведінка. А саме дорослих глядачів, це може наштотхнути на роздуми стосовно поведінки своїх дітей, на думку, що більше потрібно звертати увагу на них, більше брати участь у їх вихованні та формувати у них потрібне уявлення про соціальні, і не тільки, норми та правила, а також загалом необхідні для них цінності та традиції.

Далі варто проаналізувати серіал на предмет репрезентованих в сюжетах форм девіантної поведінки. Тому наступною категорією аналізу виступає така форма девіацій як **насильство**. І в першу чергу у цьому телесеріалі спостерігається соціальне насильство, тобто різного роду утиски, спричинені внаслідок класової ієрархії. За сюжетом телесеріалу різні герої мали різну соціальну позицію у класовій структурі та походили із сімей із різним матеріальним становищем та налагодженими соціальними зв'язками. Соціальне насильство в цьому випадку виступає як основою для породження усіх інших видів насильства. За сюжетом на початку серіалу, герої, які були займали вищу позицію в соціумі за рахунок достатку їх батьків часто знущались, насміхались із тих підлітків, чий батьки не були достатньо матеріально забезпечені. Вони поділялись на так звану «золоту молодь» та простих учнів чи студентів. Тому, у цьому серіалі це висвітлюється якнайкращим чином і це перше на що звертають увагу творці серіалу. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія насильства у серіалі проявлялась у 8 сценах у 6 серіях.

Наступний вид насильства – це **моральне або психологічне насильство**, яке проявляється у приниженні та неповаги до індивіда, а також психологічний тиск, в результаті чого у людини відбувається руйнування її психологічного стану і це призводить до критичного стану. Загалом у серіалі більшою мірою такий вид насильства відбувається у сторону тих підлітків або студентів, які займають нижчу соціальну позицію, з боку підлітків із більш заможних родин. Це проявляється у недоречних та грубих висловах, приниженнях, словесних насмішок або віртуальних повідомленнях чи відео. Це так зване відчуття власної

переваги людини та контроль своєї жертви, з метою її знецінення та приниження. Це може бути образлива критика, маніпулювання, погрози та загальний вплив на психологічний стан людини. Також багато випадків у серіалі стосуються такого психологічного насильства з боку батьків підлітків. Адже за сюжетом більшість героїв мали непорозуміння зі своїми батьками, сварки і навіть страждали від фізичного насильства. І в деяких ситуаціях, саме такі відносини у сім'ї спричинили девіантну поведінку героїв і наштовхнули їх зробити необдумані кроки. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія морального та психологічного насильства у серіалі проявлялась у 9 сценах у 7 серіях.

Також у серіалі чітко простежуються випадки **матеріального насильства**, яке полягає у руйнуванні чи пошкодженні матеріальних речей індивіда або ж контролі над людиною у фінансовому плані. У серіалі простежуються випадки вимагання коштів у індивіда, погроз з метою отримання матеріальної вигоди. Також висвітлюється декілька ситуацій, у яких з метою повернення певної суми грошей, індивіда залякували психологічними або фізичними методами. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія матеріального насильства у серіалі проявлялась у 11 сценах у 9 серіях серіалу.

Велику частку серіалу займають сцени **фізичного насильства** як з боку головних героїв, так і здійснення насилля над головними героями. Фізичне насильство характеризується нанесенням шкоди людині навмисно у вигляді фізичної переваги та завдання болю силовими методами. Сцени фізичного насильства висвітлювались як і у першому сезоні, так і у другому сезоні. Проте здебільшого фізичне насилля спрямоване на головних героїв. До прикладу, коли група однокласників вирішила помститись за смерть іншої однокласниці, фізичною силою завдали шкоди та нанесли тілесні ураження групі осіб. Також у другому сезоні постійно демонструвались сцени нелегальних боїв без правил, у яких брав участь головний герой аби заробити гроші. Крім головних героїв у серіалі демонструються сцени із завданням фізичної шкоди та насильства у родині головних героїв. Наприклад, у другому сезоні у сім'ї Влада відбувається регулярне побиття його матері та його самого у дитинстві з боку вітчима. Дуже

часто це поєднується із алкоголізмом, що в результаті призводить до жахливих наслідків. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія фізичного насильства у серіалі проявлялась у 9 сценах у 6 серіях телесеріалу.

І останній вид насильства, який демонструється у серіалі – це **сексуальне насильство**, тобто будь-які дії сексуального характеру без добровільної згоди. Це більшою мірою стосується героїв другого плану у другому сезоні серіалу, коли викладачка факультету журналістики, яка викладає у студентів-головних героїв серіалу, в минулому займалась журналістським розслідуванням стосовно утримання жінок у полоні, сама туди ж потрапила та стала жертвою сексуального насильства, в результаті чого отримала психологічну травму, що докорінно змінила її життя. Іноді такі ж випадки відбувались у житті головних героїв. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія сексуального насильства у серіалі проявлялась у 6 сценах у 4 серіях телесеріалу.

Наступна категорія аналізу – це **самогубство** та його можливі форми прояву. Найперша підкатегорія аналізу це спосіб, шляхом якого було здійснено самогубство у серіалі. **Спосіб самогубства** – це будь який можливий варіант, засіб за рахунок яких людина здійснює самогубство та навмисно йде із життя. Загалом у серіалі було дві сцени із випадками здійснення самогубства. Обидва таких вчинки були зроблені підлітками. Перший випадок був здійснений головною героїнею серіалу Поліною, яка зістрибнула із даху багатопверхівки та померла. Інший випадок стався у другому сезоні серіалу, коли студент другого курсу, один із головних героїв серіалу вчинив самогубство шляхом порізів та розтину руки. Ще одна історія пов'язана із спробою самогубства підлітка, який також намагався порізати собі руки, через шантаж у соціальній мережі. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія самогубства або спроб самогубства у серіалі проявлялась у 6 сценах у 5 серіях телесеріалу

Наступна підкатегорія, яка проявляється в серіалі – це вид самогубства, а саме **егоїстичне самогубство** (за Дюркгеймом). Проаналізувавши телесеріал на предмет випадків самогубства, можна визначити, що усі сцени, які стосувались самогубства підлітків, можна описати як егоїстичні самогубства, а саме здійснені

внаслідок порушення та погіршенням соціальних зв'язків індивіда у соціальній системі, що супроводжується дезінтеграцією індивіда в соціумі. У серіалі самогубство деяких головних персонажів здійснювались внаслідок погіршення соціальних взаємовідносин і зростаючого непорозуміння із батьками, що й призвело до таких кроків індивіда. У другому сезоні серіалу здійснення самогубства було спричинене посиленням соціального та морального тиску на індивіда, пов'язаним із вимаганням коштів та погрозами і порушенням місця у соціальній структурі.

Наступна підкатегорія, яка характеризує самогубства здійснені у серіалі – це **навіяне самогубство**. У першому сезоні, головна героїня Поліна, яка здійснила самогубство, зістрибнувши із даху багатоповерхівки, зазнала маніпулятивного впливу та підбурення до здійснення цього вчинку. Суб'єктом, який підштовхнув її до цього, був так званий «Друг», віртуальний співрозмовник, із яким вели переписку декілька індивідів із їх учнівської соціальної групи. Тому цей випадок самогубства можна охарактеризувати як навіяне, так як до цього був заочно був причетний інший суб'єкт, і воно здійснене під його маніпулятивним та авторитетним впливом. Інший випадок був здійснений за власним рішенням, зокрема виникнення проблем із кримінальним світом та посиленням тиску та погроз з боку суб'єктів, які були до цього причетними. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія навіяного самогубства у серіалі проявлялась у 5 сценах у 5 серіях.

Наступною характеристикою самогубства постає **спланованість** цього вчинку. В першому випадку з героїнею Поліною здійснення самогубства було чітко сплановане. Адже за сюжетом фільму у кожній наступній серії відкриваються нові деталі її історії та цього вчинку. Її однокласники знаходять записки, які вона лишила ще задовго до цього і дізнаються про кожен її крок та підготовку до цього вчинку, де вона пояснює чому саме вона це зробила і що і хто її на це конкретно підштовхнув. У другому випадку із студентом, одногрупником головних героїв самогубство не було сплановане, це було

раптове та незважене рішення. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія спланованого самогубства у серіалі проявлялась у 7 сценах у 5 серіях.

Надалі ще однією категорією, яка характеризує серіал на предмет проявів девіантної поведінки головних персонажів є **наркоманія** – вживання різних видів хімічних речовин, які породжують психічну та фізичну залежність. Зокрема у серіалі наркоманія не проявляється як хвороба, проте висвітлюються різні можливі варіанти використання таких речовин та їх наслідків. Перше, що є дуже поширеним у цьому серіалі це вживання наркотичних речовин головними героями серіалу. Це є однією із підкатегорій аналізу. У серіалі дуже багато сцен, у яких висвітлюється проблема із **вживанням наркотиків**. Проаналізувавши телесеріал можна зазначити, що спостерігається така тенденція, що більшою мірою проблема із вживанням наркотичних речовин притаманна індивідам, які походять із родин, що є більш заможні. Вони мають більше можливостей та умови для використання наркотиків, такі як більше матеріальне забезпечення, статус, популярність, для отримання та вживання таких речовин. Проте, також в серіалі чітко простежується й те, що підлітки, які вживають ці наркотичні речовини, мають також серйозні проблеми та непорозуміння з батьками, що іноді стає підставою до вживання наркотичних речовин. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія вживання наркотиків у серіалі проявлялась у 8 сценах у 7 серіях.

Також окремо у серіалі висвітлюється історія із **розповсюдженням та збутом наркотичних речовин**. Зокрема історія студента Олексія, який вплутався у кримінальну історію зі розповсюдженням наркотиків. Основною причиною через яку він почав цим займатись, це недостатнє матеріальне забезпечення сім'ї та відсутність коштів. Окрім цього персонажа у серіалі фігурує також його однокласник, який теж спочатку почав займатись збутом та розповсюдженням наркотиків через нестачу коштів, а потім зумів організувати свій «бізнес» із виготовлення, зберігання та поширенням наркотичних речовин. Власне це історія того хлопця, який вчинив самогубство, через втручання у цю кримінальну справу, подальші погрози йому та рідним. При кодуванні одиниць

аналізу субкатегорія збуту наркотиків у серіалі проявлялась у 13 сценах у 9 серіях.

В серіалі також підіймається тема із **залежністю** від наркотичних речовин. Автори серіалу наголошували на прямій залежності від наркотиків та поодиноких випадках вживання наркотичних речовин. Історія як повноцінною залежністю проявляється у другому сезоні у головного героя Назара, хлопця із забезпеченої сім'ї, сина декана, який вживає наркотики майже кожного дня і у великій кількості. Іноді він доводиться себе до стану наркотичного сп'яніння, що потребує медичної допомоги. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія залежності у серіалі проявлялась у 8 сценах у 6 серіях.

Історія із **поодинокими випадками** вживання наркотиків проявляється у першому сезоні серіалу із героїнею Лерою. Протягом серіалу вона вживає наркотичні речовини, які знаходить у своєї матері. Проте, вона не вживає їх постійно і не у таких кількостях як у ситуації із попереднім персонажем. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія одиничне вживання наркотиків у серіалі проявлялась у 4 сценах у 5 серіях.

Наступною категорією для аналізу виступає **алкоголізм**. У багатьох серіях телесеріалу демонструються серії, де присутні сцени вживання алкоголю або привертається увага до проблеми алкоголізму. В першу чергу висвітлюється історія головної героїні Каті Щасливої, у якої батьки страждають алкоголізмом та є глухоніми. Це історія неблагополучної сім'ї, яка займає дуже низьке положення в соціальній структурі та практично немає налагоджених соціальних зв'язків. Інша історія полягає в двох персонажах, однокласниках, які є друзями, і котрі дуже часто також вживають спиртні напої, або біля навчального закладу, або у позашкільний час, чи на різноманітних вечірках чи клубах. Ці сцени характеризуються висвітлення **індивідуального алкоголізму** (такі сцени зображувались у серіалі у 5 сценах у 4 серіях), тобто окремих суб'єктів. Проте, у серіалі також демонструються теми і **колективного алкоголізму** (такі сцени зображувались у серіалі у 3 сценах у 2 серіях), коли, наприклад, учні чи студенти, у великих кількостях вживають різні алкогольні напої на вечірках або у клубах.

Також категорія алкоголізму поділяється на хронічний, який характеризується більшою мірою як проблема із залежністю та ситуативний, тобто одиничні випадки вживання спиртних напоїв у відповідній ситуації. У серіалі чітко демонструється соціальна проблема **хронічного алкоголізму**, яка висвітлюється на прикладі сім'ї головної героїні Катя Щасливої, чиї батьки випивають уже давно і у великих кількостях, а також на прикладі сім'ї іншої головної героїні Лери, чия матір страждає алкогольною залежністю багато років, наслідки якої проявляються на життя Лери. Тут відбувається певне протиставлення, адже сім'я Каті є неблагополучною та малозабезпеченою, а сім'я Лери займає вищу соціальну позицію та є досить багатою родиною. Проте проблема алкоголізму проявляється в обох випадках, і це дуже впливає на життя їх дітей. Також висвітлюються випадки ситуативного алкоголізму, коли персонажі вживали алкоголь в певних ситуаціях, тобто це не проявляється як залежність, проте творці серіалу повертають до можливості такої проблеми, та дуже наочно висвітлюють небезпечні ситуації із життя підлітків. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія хронічного алкоголізму у серіалі проявлялась у 9 сценах у 6 серіях.

Наступна категорія аналізу це **злочинність**. У серіалі багато сцен, які висвітлюють кримінальні історії чи злочинні вчинки. Серед таких є історія **вбивства** людини. У першому сезоні розповідається історія вбивства однокласника, який помилково дізнався деталі із кримінальної історії. Також показується історія трьох підлітків, які постраждали від спроби вбивства. Історія про головних героїв першого сезону, котрих хотіли скинути із даху багатоповерхівки, і які теж були жертвами віртуального спілкування із злочинцем із притаманними рисами девіантної поведінки. Загалом у серіалі дуже багато розповідається деталей стосовно вбивства підлітків чи схожих кримінальних історій, і це також привертає увагу глядачів до такої соціальної проблеми. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія вбивства у серіалі проявлялась у 4 сценах у 6 серіях).

Також у серіалі демонструються проблеми **крадіжки**. У другому сезоні серіалу показана сцена, коли одnogрупник здійснив крадіжку великої кількості наркотичних речовин, в результаті чого, його одnogрупник отримав серйозні проблеми із грошима. Це історія головного героя Олексія, котрий займався збутом наркотичних речовин. Ще один приклад висвітлення крадіжки, коли герой серіалу знайшов кредитну карту свого друга, на якій була велика сума грошей, про яку він нікому не сказав та почав витратити ці гроші на всій розсуд. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія крадіжки у серіалі проявлялась у 6 сценах у 5 серіях.

Ще одна підкатегорія, яка висвітлюється у серіалі, це **злочинні вимагання**. Це стосується одного персонажу серіалу, який займався кримінальною справою, а саме розповсюдженням наркотичних речовин. У нього почали вимагати дуже великі гроші, за втрачені наркотичні речовини, які він не міг повернути. Ще прикладом злочинного вимагання грошей у підлітків, є приклад головної героїні Лери, у котрої почали вимагати великі гроші за її особисту таємницю. І ще одним прикладом вимагання є історія головної героїні Єви, яка задля того, щоб заробити гроші, вирішала зайнятись проституцією, проте в останній момент відмовилась це робити і в результаті лишилась винна велику суму грошей, яку пізніше у неї вимагали, використовуючи погрози. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія злочинні вимагання у серіалі проявлялись у 11 сценах у 8 серіях.

Ще однією підкатегорією, яка використовується до аналізу злочинності є **хуліганство**. У серіалі висвітлено багато історій із використанням сцен хуліганства. Наприклад, вуличні бійки, бійки між однокласниками, це навмисне псування особистих речей або речей громадського простору. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія хуліганство у серіалі проявлялась 9 сценах у 7 серіях.

Наступною підкатегорією стають **тілесні ушкодження**. У серіалі багато сцен, які висвітлюють цю проблему. У першому сезоні, такою сценою є побиття групи однокласників іншою групою, фізичне побиття, знущання та приниження

на камеру. Іншою історією є випадок у другому сезоні серіалу, коли головний герой займався підпільними боями без правил. Він сам завдавав фізичної шкоди іншому супротивнику, і йому завдавали фізичного насильства. Ці бої були незаконні та приховані, що ще раз дозволяє назвати такі сцени злочинністю. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія хуліганство у серіалі проявлялись 7 сценах у 5 серіях.

І остання підкатегорія аналізу відповідно до критерію злочинності, це **зґвалтування**. У першому та другому сезонах висвітлюють проблеми зґвалтування підлітків або дорослих жінок. У серіалі, пов'язані із такими злочинами є головна героїня серіалу Поліна та доросла жінка, яка займалась журналістським розслідуванням Кіра, яка потрапила у полон для жінок. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія зґвалтування у серіалі проявлялась 2 сценах у 2 серіях.

Відповідно до класифікації девіантної поведінки виділеної Робертом Мертоном, у серіалі в більшості випадків простежується такий тип девіантної поведінки як інновація. В більшості випадків у серіалі простежується тенденція, що задля досягнення головної мети, яку ставлять перед собою головні герої серіалу, а найчастіше це отримання грошових ресурсів, вони використовують незаконні методи. Аналізуючи окремо історії головних героїв, то можна визначити, що задля отримання коштів, вони починають займатись незаконним збутом наркотичних речовин, організовують власну справу поширення наркотиків, вирішують зайнятись проституцією, починають займатись незаконними боями без правил, хтось задля отримання швидких грошей, починає займатись відеоблогерством, знімаючи небезпечні трюки на власному прикладі або ж знімаючи на відео самогубства або вбивства інших людей та продавати їх за великі кошти на специфічні сайти.

Загалом така поведінка залежить від багатьох факторів. Тому варто також розглянути основні причини таких форм девіантної поведінки та її проявів у житті індивідів. Задля аналізу основних причин девіантної поведінки головних та другорядних героїв, також необхідно виділити категорії аналізу. Такими

категоріями є сімейні відносини в родині, соціальний статус сім'ї, різноманітні психоемоційні тригери та однією із найголовніших виступає категорія відсутності приналежності індивіда до соціальної групи. Насамперед, при аналізі телесеріалу, у сюжеті чітко простежується висвітлення соціальної проблеми у **сімейних відносинах** індивідів, і це виступає чи не найголовнішою причиною девіантної поведінки головних героїв. У телесеріалі кожен представник, яких характеризується певним чином проявами девіантної поведінки відчуває серйозні проблеми із відносинами з батьками чи іншими членами родини. Більшість проблем, які відбуваються у житті герої, спроби самогубства, ненормативна поведінка – це все результат неприйняття чи непорозуміння з боку батьків чи сім'ї загалом. За сюжетом серіалу, головна героїня Поліна, які здійснила самогубство, зробила це в першу чергу через проблемні стосунки з мамою, яка була дуже владною, диктувала їй усі умови та ніколи не підтримувала її особисто, а скоріше діяла навпаки. До цього прикладу також відноситься підкатегорія **авторитаризму батьків**, які постійно контролюють дітей, вказують що їм робити та піддають критиці будь-які дії. Для кожного героя серіалу, окрім інших проблем, які вони відсувають, та які нашоухують їх на необдумані вчинки, так чи інакше ховається проблема відносин з близьким людьми. Надалі у аналізу це також буде висвітлюватись, крізь призму інших категорій та причин. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія авторитаризму батьків у серіалі проявлялась 5 сценах у 3 серіях.

Наступною підкатегорією постають **бійки** в родині та насилля. У серіалі висвітлюється багато прикладів, коли протягом дитинства підліток зазнавав проявів насилля з боку батьків, що поклало відбиток на його подальшу поведінку. Зокрема приклад головного героя Влада, котрий почав займатись підпільними боями за гроші. Із самого дитинства від піддавався побиттям з боку вітчима та спостерігав як так само вчиняє із його матір'ю. Така модель поведінки його вітчима знайшла продовження у таких підпільних боях, адже нічого більше у своєму дитинстві він не спостерігав. Крім того, таким родом занять він намагався довести собі, що він може відповісти на прояв агресії і взагалі

захистити себе і не тільки. Таке відношення його вітчима пробудило у нього ту ненависть, які він виливав на рингу та на підсвідомому рівні мстився йому за прояв такого «виховання». При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія бійки у серіалі проявлялись 11 сценах у 8 серіях).

Наступна підкатегорія також стосується **проявів насильства**, з боку батьків. У сюжеті серіалу висвітлюється історія головної героїні Лери, яка з дитинства страждала від побиття матері. Це була досить заможна сім'я, що й свідчить про те, що проблеми такого характеру трапляються не тільки у неблагополучних родин. З дитинства її мама критикувала, била, не підтримувала, що й вилилось у її захоплення наркотиками та зухвалої поведінки до інших індивідів. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія проявів насилля у серіалі проявлялась 3 сценах у 2 серіях.

Також важливо проблемою є **байдужість та відсутність уваги** з боку батьків. Підлітки не отримують належної підтримки та уваги, яка потрібна їм особливо в такий період, і це спонукає їх шукати підтримки в інших місцях, соцмережах, сумнівних або ж небезпечних індивідів. Більшість героїв серіалу, не отримували тієї належної уваги від батьків, і почали шукати друзів на стороні, в переписках із незнайомими людьми, спілкуваннях з людьми, які пов'язані із криміналом. На цьому і базується цей телесеріал, сюжет якого зав'язаний на історії, коли підлітки почали спілкуватись у соціальній мережі із невідомою людиною під іменем «Друг», який і наштотхував їх на різні вчинки. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія байдужості у серіалі проявлялась 14 сценах у 9 серіях.

Також досить поширеною причиною, яка спонукає індивіда до соціально неприйнятих дій та девіантної поведінки є **соціальний статус сім'ї**. Тут проявляються певні паралельності, тому що у серіалі висвітлюють історії проблем підлітків як і з заможних родин, так і неблагополучних. Більшою мірою в таких випадках грають умови та підґрунтя, яке мають з дитинства індивіди, тобто інші умови життя, матеріальне забезпечення, соціальні зв'язки та інше. Однак, як показує даний серіал, що умови дитинства можуть відрізнитись, проте

кінцевий результат та риси девіантної поведінки у майбутньому проявляються в обох випадках. Діти із заможних родин так само характеризуються вживанням наркотичних речовин, алкогольних чи хімічних речовин, як і діти із **неблагополучних** або **бідних сімей**, які починають займатись незаконними справами. Тобто, девіантна поведінка може проявлятися у індивідів, незалежно від того, з якої сім'ї вони походять, відрізнятись може лише форма та методи прояву. Також важливим є фактор **неповної сім'ї** індивіда, тобто повної відсутності батьківського піклування, із різних причин. У серіалі демонструється історія підлітка, який ще втратив обох батьків і це дуже вплинуло на його поведінку в майбутньому. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія соціального статусу у серіалі проявлялась 12 сценах у 6 серіях.

Важливе місце в аналізі девіантної поведінки займають **психологічні тригери**, які змінили моделі поведінки індивідів у серіалі. Важливим чинником постає психологічна травма дитинства. Зокрема в цьому випадку мова йде про головного героя Влада, котрий займався боями без правил, через пережиту у дитинстві психологічну травму, а саме неодноразове побиття його вітчимою. А також здійснене насилля відповідно до його матері. Це дуже вплинуло на його модель поведінки, агресію, які він проявляє до індивідів навколо, під цією різними факторів. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія тригерів у серіалі проявлялась 4 сценах у 3 серіях.

Ще один емоційний фактор, який сприяв прояву девіантної поведінки головного героя, це **втрата батьків**. Ця історія стосується героя першого сезону Нікити, який через втрату батьків почав вживати алкоголь, знімати відеоблоги на різні неприйнятні теми та використовувати небезпечні сцена для себе та інших людей. Він почав поводити себе агресивно відповідно до людей навколо, а особливо до своїх рідних, які його виховували. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія втрати батьків у серіалі проявлялася у 5 сценах у 4 серіях.

Ще одним із психоемоційних тригерів, що спонукають індивіда до девіантної поведінки є **алкоголізм** в сім'ї. Діти, які виховуються в такій родині часто не мають належного виховання та піклування, через що їх поведінка в

майбутньому може не підлягати під соціальні норми. У серіалі висвітлюється історія родини Каті Щасливої. Через нестабільну ситуацію в сім'ї та недостатнє виховання з боку батьків, вона виросла дуже закритим, закомплексованим підлітком, котрий не має налагоджених соціальних зв'язків та є певним ізгоем в соціумі. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія алкоголізму у серіалі проявлялась у 7 сценах у 5 серіях. Також ще одна підкатегорія, яка може стосуватись прикладу сім'ї Каті – це **психофізичні відхилення**. На прикладі Каті показано, як такі відхилення можуть бути причиною соціального відсторонення. Адже вона ніколи не мала друзів, ніколи не спілкувалась ближче з однокласниками, їй важко було налагоджувати соціальні зв'язки, тому вона почала шукати їх у віртуальному світі, натрапивши на незнайомця, який теж спонукав її до різних небезпечних вчинків над собою. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія психофізичних відхилень у серіалі проявлялась у 6 сценах у 4 серіях.

І останньою категорією, яка визначає девіантну модель поведінки підлітків є **відсутність соціальних зв'язків** індивіда. За сюжетом серіалу деякі героїв піддавались **булінгу** з боку однокласників, що також є досить поширеною соціальною проблемою, яка дуже впливає і також спонукає індивідів до різноманітних вчинків. Із цим також пов'язана історія головної героїні Поліни, котра вчинила самогубство, і яка довгий час страждала від насмішок з боку однокласників, що також в деякій мірі вплинуло на здійснення цього вчинку. При кодуванні одиниць аналізу субкатегорія відсутності соціальних зв'язків у серіалі проявлялась 7 сценах у 5 серіях. Сюжет телесеріалу зав'язаний на історії про спілкування підлітків із **незнайомцем у соціальній мережі**. Автори серіалу чітко спонукають глядачів звернути увагу на те, що часто підлітки, які не мають підтримки від близьких, не мають друзів або зазнають критики чи насмішок від інших однолітків, змушені переходити на віртуальне спілкування, і не завжди це призводить по хороших наслідків. В соціальній мережі є багато **сумнівних груп, людей, чатів**, які пропонують різні небезпечні ігри чи провокації, тому ця проблема гостро постає в суспільстві. При кодуванні одиниць аналізу

субкатегорія спілкування у віртуальній мережі у серіалі проявлялась у 21 сцені у 16 серіях.

Якщо проаналізувати цей телесеріал на предмет успішності сторітелінгу, про який йшла мова у другому розділі, а саме ті характерні ознаки, які повинні братись до уваги при написанні будь-якої історії, зокрема і у медіа повідомленнях та телевізійних проектах. Аналізуючи телесеріал можна сказати, що риса **актуальності та своєчасності** присутня. Серіал підіймає досить актуальні та важливі теми для суспільства. До того ж, деякі дослідження, про які згадувалося вище, свідчать про те, що проблема із алкоголізмом, наркотиками, злочинністю та самогубствами підлітків є досить поширеною, тому і сама ідея серіалу є актуальною та викликає інтерес. Історії кожного героя у серіалі є візуалізацією реальних історій підлітків та їх життя. При створенні серіалу його творці співпрацювали із психологами, які розповідали їм схожі історії підлітків. Саме це свідчить про **правдивість та реалістичність** сторітелінгу для цього серіалу і тому й вони викликають більшу довіру аудиторії. Кожна серія телесеріалу є максимально приближена до звичайного життя молоді, їх побуту, інтересів, вільного часу та навчання, а також проблем, які можуть виникати. Тому серіалу характерна риса зрозумілості та простоти, що не перенасичує сюжет на сприяє легшому сприйнятті. Повертаючись до особистих реальних історій підлітків, які були репрезентовані у телесеріалі, варто зазначити також про ефективність риси сторітелінгу як **особистий досвід**, який переосмислений у сюжеті і ефективно діє на залученість аудиторії. У телесеріалі також багато сцен та моментів, які виникали різноманітні емоції у глядачів. Багато хто міг бачити у ньому себе, когось наштовхувало на особисті роздуми. Інколи це важкі емоції та думки, а інколи більше позитивні, проте це наштовхує на щирість цього серіалу перед своєю аудиторією. Тому це дозволяє утримувати глядача та переживати ті ж самі емоції. Також той факт, що два сезони цього серіалу практично не пов'язані із собою, проте він характеризується **новизною та цікавістю**. Старі та уже усім відомі історії не викликають великого інтересу у глядачів, тому важливим є залучення нових героїв, сюжетів та тем, які зможуть захоплювати сучасних

глядачів. Саме так і побудований цей телесеріал, у першому та другому сезоні грають ті ж самі актори, проте вони мають зовсім інші образи та історії, що й викликає інтерес у глядачів. Риса **динамічності** у сторітелінгу серіалу проявляється у герої, який є таємним персонажем під ім'ям «Друг». Протягом серіалу він з'являється і в першому і в другому сезоні, і кожна серія підводить глядачів до роздумів хто б це міг бути. Таким чином тут грає така інтрига, яка спонукає аудиторію дивитися цей серіал далі, тому що їх зацікавлює ці історія, такий своєрідний сценарний хід. **Багатовимірність** у телесеріалі проявляється у підсвідомих закликах задуматись над багатьма моментами в серіалі. Він змушує до розмірковувань самих підлітків або ж їх батьків, та дозволяє перенести окремі моменти на своє життя та зробити певні висновки. І остання риса сторітелінгу, що проявляється в серіалі – **грамотність**. В тому, що це серіал, який транслюється українською мовою, і це вкрай важливо для українського телебачення. До того, там використовуються фрази, сленги, які використовують підлітки, що показує цей телесеріал більш життєвим.

Щодо техніки створення сторітелінгу для цього телесеріалу, то тут використовувалась техніка **закладених циклів** – така техніка базується на трьох чи більше історіях, які поєднуються в одному наративі, і таким чином нашаровуються одна на одну, підштовхуючи у фіналі до одного повідомлення. Саме таким чином побудований цей телесеріал. Декілька історій підлітків, пов'язана одна з одною, із кожною серією це проявляється ще більше. І наприкінці серіалу усі питання та таємниці розкриваються, набуваючи нового значення для героїв серіалу. Такі характеристики сторітелінгу є надзвичайно ефективними та дієвими в структурі телесеріалу, тому можна припустити, що вони здатні нести досить значний ефект на молодіжну аудиторію.

Загалом цей серіал є досить новим форматом на українському телебаченні, адже і висвітлює реальні історії підлітків та молоді, підіймає важливі соціальні теми та проблеми, до яких ще декілька років тому люди були не готові. Наше суспільство змінюється та модернізується, тому висвітлювати такі важливі та серйозні теми на широку аудиторію і показувати, що такі

проблеми чи історії дійсно існують, і що варто приділяти цьому увагу. І це надзвичайно важливо для нормального функціонування суспільства та життя у ньому.

Висновки до третього розділу

Отже, в цій частині роботи був здійснений якісний контент-аналіз на предмет репрезентації девіантної поведінки головних та другорядних героїв серіалу «Перші ластівки». Також в результаті аналізу наведені характеристики результатів впливу телевізійних серіалів на поведінку особистості.

У цьому телесеріалі вдало піднімаються теми різноманітних соціальних проблем, які існують в українському суспільстві, з якими досить часто стикається молодь. Сюжет телесеріалу побудований на історіях головних героїв та їх проблем, пов'язаних із сім'єю та соціумом, які є уособленням можливого реального життя підлітків в українському суспільстві і не тільки. Вони наглядно демонструють приклад девіантної поведінки індивіда, яка зумовлена різноманітними жорстокими та важкими факторами. Проаналізувавши телесеріал «Перші ластівки» можна зробити такі висновки, що усі наведені гіпотези, були підтверджені. За сюжетом серіалу головними героями є молодь від 16-20 років, які є представниками девіантної поведінки, і саме їх проблеми виділяються у серіалі. Також підтвердилась гіпотеза про те, що найчастіше базовою причиною девіацій є проблемні відносини з батьками. У серіалі, головні герої, які здійснювати різні вчинки, що суперечать соціальним нормам, так чи інакше мали або непорозуміння з батьками, або повністю зіпсовані особисті відносини, які виливались у різні сварки та проблеми. Ще одна гіпотеза стосовно наркоманії, що є найчастішою формою прояву девіантної поведінки. Як і у першому сезоні, так і у другому сезоні підіймалась тема наркоманії, або дотична до неї. Тому можна стверджувати, що автори серіалу надзвичайно гостро підіймали цю тему, у різних її проявах. Гіпотеза стосовно висвітлення сцен насилля як прояву девіацій також підтверджується, адже у серіалі було доволі

багато історій пов'язано із цією девіацією у різних її проявах, тому ця тема є однією із найчастіших.

І остання гіпотеза про те, що цей серіал вплинув на аудиторію із позитивної точки зору теж підтвердилась. У розділі вище наводилась інформація про те, наскільки відсотків збільшились звернення української молоді до громадської організації за допомогою. Таким чином такий соціальний проєкт допоміг зберегти життя тисячам дітей та розібратись із їхніми проблемами. Тому соціальні місія цього серіалу була виконана.

В розділі детальніше наведені характеристики головних героїв, їх проблеми, з якими вони стикались та висвітлюється аналіз тих важливих соціальних тем, які підіймає цей телесеріал.

Загальні висновки

В ході написання кваліфікаційної роботи нами виконанні завдання, що були поставлені перед початком роботи та аналізу, а саме були описані теоретичні засади вивчення девіантної поведінки в рамках соціологічного знання, охарактеризовані особливості та різновиди телевізійних серіалів як соціального інструменту медіаповідомлень, визначена роль сторітелінгу в телесеріалах як засобу конструювання комунікації з аудиторією та з'ясовано і визначено форми репрезентацій девіацій на прикладі українського серіалу «Перші ластівки».

У процесі аналізу телесеріалу теоретичні складові соціології девіантної поведінки, які прописані у першому розділі знайшли підтвердження у емпіричному досвіді аналізу зазначеного телесеріалу. Зокрема, складові девіантної поведінки як теорії у серіалі висвітлювались таким чином, що у ньому було репрезентовано особливості дій та поведінки людини з девіаціями, вплив такої поведінки на соціум та на неї саму, а також взаємозв'язок її поведінки та вчинків. У серіалі відображено історії головних героїв, яким притаманні різноманітні форми девіації, такі як наркоманія, алкоголізм, самогубство та інші, а також визначені причини такої поведінки, що більшою мірою проявляються у сімейних відносинах та особистих стосунках з батьками підлітків, та продемонстровано інші соціально-психологічні чинники впливу на поведінку головних героїв. Також у серіалі репрезентовано можливі заходи, які можливі для передбачення такого роду девіацій, зокрема співпраця із громадською організацією, що дає можливість отримати необхідну допомогу підліткам або їх батькам, а також серіал сам настановує глядачів проаналізувати власну поведінку, або поведінку своїх дітей, тим самим передбачивши небезпечні ситуації.

Проаналізувавши телесеріал, можна зазначити, що серед видів девіантної поведінки, які демонструвалися в сюжетах, були: адитивний, психопатичний, неправомірний, деліквентний. Адитивна поведінка проявляється у вживанні різного роду хімічних та наркотичних речовин, задля відсторонення від соціальних та особистих проблем. Герої проявляли адитивний вид поведінки і в першому і в другому сезоні серіалу, зокрема це стосувалось головних героїв, про яких згадувалось у третьому розділі – Лери, Альбіна та Назара. Психопатична поведінка проявлялась у головних героїв Каті, Олексія, і Поліни. Перших два персонажі характеризувались патологічною сором'язливістю та відсутністю соціального контакту, а у героїні Поліни це було репрезентовано у здійсненні самогубства. Неправомірний вид поведінки проявлявся у персонажів, котрі займались збутом та продажом наркотичних речовин, адже такий вид поведінки характеризується протизаконною дією людини, яка вимагає кримінальної

відповідальності. І останній вид поведінки – це деліквентний, який характеризується діяльністю соціальної групи, що не підпорядковується існуючим правилам та нормам у суспільстві, як було репрезентовано у сцені серіалу із знущанням над групою підлітків та їх побиттям.

Також, якщо проаналізувати серіал на предмет відхилень, то він репрезентує як індивідуальні, так і соціальні відхилення. На початку серіалу йшлося про історії кожного окремого героя та їх дій, а пізніше це переросло у групову діяльність, або соціальні вчинки, що свідчить про схожу направленість відхилень в схожих умовах, схожість причин таких відхилень, повторюваність таких дій, а головне це, за сюжетом, їх спільна прив'язка до таємного персонажа на ім'я «Друг», який власне підштовхував їх до певних кроків.

Усі соціальні відхилення, які репрезентуються у серіалі, на ґрунті соціологічних критеріїв, можна проаналізувати відповідно до їх типологізації. Зокрема, як об'єкт, девіації мають різну соціальну спрямованість. У серіалі це відображено у спрямованості групи індивідів проти іншого індивіда, або ж соціальної групи. На початку серіалу більшою мірою відображалась спрямованість на окремих індивідів, пізніше це змінилось на групу індивідів, або ж соціальну групу школярів або студентів. Відповідно до суб'єкта девіації, то у серіалі це репрезентувалось у девіантній поведінці підлітків та групову девіантну поведінку підлітків, а також у межах зазначених груп соціальні відхилення були притаманні підліткам, як окремій соціальній кагорті. За цільовою спрямованістю у телесеріалі більшою мірою проявлялись егоїстичні, вимушені та спровоковані дії девіантної поведінки, зокрема самогубство молодої дівчини, спровоковане неприйняттям її у соціальній групі однокласників, поганими відносинами з мамою та віртуальним спілкуванням із незнайомцем, який підштовхнув її до цього вчинку. Також за суб'єктивною спрямованістю, то усі дії індивідів із девіаціями були інтровертивними, які були спрямовані на самих себе – наркоманія, самогубство та алкоголізм. Залежно від типу соціальних норм, що порушувались у серіалі, були репрезентовані девіації в моралі, суспільстві, особистих контактах, і відповідно до порушення правових норм, то здійснені

девіації героями серіалу відносяться до кримінальних деліктів, що характеризується різними злочинними діями. І за наслідками девіацій, у телесеріалі виділяються більше негативні девіації, що характеризуються різними формами девіантної поведінки, що були прописані у третьому розділі у вигляді основних категорій соціальних відхилень.

Також відповідно до теорії девіантної поведінки, яка проявляється позитивними або негативними функціями девіацій, у телесеріалі чітко репрезентується негативна функція девіацій, коли люди готові використовувати таку поведінку задля досягнення своїх цілей. У серіалі відображено багато сцен, де головні герої займаються незаконною діяльністю у вигляді торгуванням або розповсюдженням наркотиків задля отримання великого прибутку, або ж героїня, яка вирішила зайнятись проституцією, і переслідувала ті ж самі цілі.

У серіалі також репрезентовані складові такого суспільного явища як девіантна поведінка, а саме соціальний інститут, соціальні відносини, особистість індивіда. Зокрема, у телесеріалі репрезентовано такі соціальні інститути як сім'я, школа, університет, шлюб, дружба, поліція, закладів утримання та лікарні. Стосовно соціальних відносин як складової соціуму, у телесеріалі було відображено відносини дружби, шкільного колективі учнів та вчителів, студентів та викладачів, особисті відносини та відносини у шлюбі, родинні відносини. Також відносини підпорядкування у вигляді студентів викладачам, школярів вчителям, дітей батькам та підлеглих їх керівникам. Що стосується особистості індивіда, то у серіалі репрезентовано історії кожного індивіда як особистості та їх власні історії та причини того чи іншого психологічного стану, що зумовлений ефективним чи неефективним перебігом соціалізації, станом сімейної ситуації, від чого й залежить виникнення девіацій різного роду.

Аналізуючи телесеріал відповідно до теорії Е. Дюркгейма та Р. Мертонна, то варто зазначити, що у серіалі чітко репрезентовано такий вид самогубства, який у своїй теорії описував Дюркгейм як егоїстичне самогубство, а саме коли індивід зазнав дезінтеграції в суспільстві, що доволі часто супроводжується

погіршенням його соціальних зв'язків у суспільстві. Історія головної героїні Поліни побудована саме на цьому елементі. Вона довгий час намагалась налаштувати соціальний зв'язок із шкільною соціальною групою, проте завжди була відсторонена від них. Вона зовсім втратила соціальний зв'язок та свою групову ідентичність. Відповідно до вчення Р. Мертона та його типів девіантної поведінки, у телесеріалі, на прикладі діяльності головних героїв, відображено такий тип девіацій як інновація. Коли індивід задля досягнення своєї головної цілі обирає такі засоби та інструменти, що не є схвалені у суспільстві. Зокрема, у телесеріалі історія кожного героя так чи інакше відображає інновацію як тип поведінки: незаконне розповсюдження наркотиків задля заробітку грошей, проституція, підпільні бої та інші. І головне про що говори Мертон і те, що чітко знаходить відображення у серіалі – це те, що така поведінка характерна більшою мірою для нижчого класу у суспільстві. У даний серіал це підтверджує, адже саме головні герої найбільше є із небагатих сімей, і власне це й пояснює їх головну мету, задля якої вони обирають такі методи, що є незаконними та неприбутковими соціуму.

Задля того, щоб більше зрозуміти специфічний вплив телесеріалів на аудиторію, варто описати функцію телебачення, з проекцією на телевізійні серіали. Аналізуючи функцію телесеріалу крізь призму саме телевізійного серіалу «Перші ластівки» головна функція, яку виконує цей серіал – це освітньо-виховна функція, яка полягає у тому, що цей серіал транслює певний спосіб життя індивідів, яким притаманна девіантна поведінка та порушення соціальних норм. Серіал підіймає соціально-важливі теми, що привертає увагу глядачів та змушує задуматись над власним життям. Що грає також велику роль профілактиці девіантної поведінки підлітків та дає можливість обдумати свої вчинки об'єктивно. Тому з точки зору виховання, ця функція є важливою, особливо у процесі соціалізації.

Отже, загалом якщо проаналізувати телесеріал «Перші ластівки», то він має важливе значення для глядачів та всього суспільства, адже піднімає дуже важливі та гострі соціальні теми та висвітлює проблеми, з якими стикаються

підлітки і дорослі. Зокрема у серіалі представлено такі соціальні проблеми, які виступають категоріями в аналізі: як наркотична та алкогольна залежність, домашнє насильство, насильство над жінками, нелегальний заробіток, негативний вплив соціальних мереж, соціальна диференціація людей на бідних та багатих, залежність від впливу чужої думки на життя, зверхність вчителів, комплекси, страх неприйняття, що і результати призводить до спроб самогубства підлітків. Велика частина уваги приділяється питанню відносин батьків та дітей, проблеми у взаємовідносинах та наслідки, до яких призводить таке непорозуміння. У серіалі наголошується наскільки необхідним та важливим для підлітків і не тільки є налагодження стосунків між батьками та дітьми. Серіал висвітлює важливу тему запобігання булінгу з боку однолітків, а також насильства чи жорстокого поводження. І ще однією серйозною темою, яку піднімає цей серіал є тема ЛГБТ-спільнот.

Також ще один момент, чому телесеріал «Перші ластівки» має досить значний вплив на аудиторію та є досить цінним для соціуму, це те, що виробники цього телевізійного проекту співпрацювали із Громадською організацією «Ла Страда-Україна». Одна з провідних неурядових організацій України у сфері захисту прав жінок та дітей. Діяльність організації направлена на запобігання торгівлі людьми, попередження домашнього насильства, впровадження гендерної рівності та вдосконалення системи захисту прав та інтересів дитини. Вона має 20-річний досвід організації роботи Національних «гарячих» ліній. Досить часто саме «гарячі» лінії є одними з першочергових ресурсів для громадян в отриманні допомоги: інформаційної, психологічної та правової [15].

Після трансляції кожної серії на екрані транслювався номер телефону Національної дитячої гарячої лінії, разом із посиланням на неї в соціальній мережі Інстаграм. Тому найважливішим меседжем телесеріалу було те, що він пропонував можливість підтримки усіх підлітків, які потребували допомоги, можливість звернутись на гарячу лінію. Такий соціальний проєкт, завдяки співпраці із Новим каналом, ставив за мету допомогти багатьом підліткам та молоді, які опинились у важкій життєвій ситуації. І завдяки візуальній складовій

та темам, які підіймає це телесеріал і спільній роботі їх громадською організацією вдалося досягти неабияких результатів та допомогти тисячам людей. Після виходу першого сезону на гарячу лінію організації надійшло близько 57 тисяч звернень, 35% складала повідомлення від молоді віком 18-25 років. Завдяки виходу телесеріалу кількість звернень на Національну гарячу лінію громадської організації зросла вшестеро. Це допомогло зберегти життя тисячам підлітків та молоді. Українська молодь отримала можливість розповісти про свої проблеми та отримати реальну допомогу. А після виходу другого сезону, творці серіалу продовжили співпрацювати із Національною гарячою лінією і до цієї співпраці долучились експерти у боротьбі із сексуальним насиллям в інтернеті та запустили освітній проєкт #stop_sexтинг.

Список використаних джерел

1. Буда Т.Й. Соціологія Навчально-методичний комплекс з вивчення курсу. - Тернопіль, 2004. - 212 с.
2. Герасіна Л. М. Проблеми девіантної поведінки в контексті соціологічного виміру / Л. М. Герасіна. // ЖУРНАЛІ Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2011. – С. 16.
3. Довгополюк В. О. Соціальна девіантність у молодіжному середовищі: передумови, різновиди та регулятиви : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 09.00.03 "соціальна філософія та філософія історії" / Довгополюк В. О. – Одеса, 2004. – 21 с.

4. Кісіль З.Р. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини / Кісіль Зоряна Романівна, Кісіль Роман-Володимир В'ячеславович // Соціально-правові студії. - 2018. - Випуск 1. - С. 58-65.
5. Когут М.Г., Зан М.І., Переш І.Є. Соціальна девіація: поняття та класифікація. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Право". Випуск 59. Том 1. 2019. С.55-59
6. Корж Н. Storytelling – використання методу у маркетингу та рекламі [Електронний ресурс] / Н. Корж // Content&SMM в Admixer Academy. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://blog.admixer.academy/ua/storytelling-vykorystannya-metodu-v-marketynhu-i-reklami/>.
7. Мінц М.О. Соціологія девіантної поведінки: Навчальний посібник / За ред. М.О. Мінца. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – 244 с.
8. Пихтіна, Н. П. Профілактика та соціально-педагогічна робота з дітьми девіантної поведінки [Текст] : навч.-метод. посібник / Н. П. Пихтіна, Р. Г. Новгородський ; Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. - Ніжин : НДУ ім. Миколи Гоголя, 2007. - 239 с
9. Победоносцева І.Є. Телевізійний дискурс у культурному просторі постмодернізму : автореф. дис. канд. мистецтвознав. наук : 17.00.04 / І. Є. Победоносцева / НАН України. Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – К., 2005. – 21 с.
10. Прядко О. Особливості форматів сучасних телесеріалів / О. Прядко, Р. Белозьоров // Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія : Аудіовізуальне мистецтво і виробництво. - 2018. - Вип. 2. - С. 107-121.
11. Степанов О. М. Психологічна енциклопедія / О. М. Степанов. – Київ: Академвидав, 2006. – 424 с.
12. Ткаченко А. Як написати сторітелінг [Електронний ресурс] / А. Ткаченко // if.digital.com. – Режим доступу: <https://www.if-digital.com/blog/sales-technologis/kak-napisat-storitellingposhagovyj-plan/> (дата звернення: 25.05.2022).
13. ESPAD. ЗВІТ щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2020

рік (за даними 2019 року) / ESPAD. // Міжнародний проєкт «Європейське опитування учнів щодо вживання алкоголю та інших наркотичних речовин». – 2020. – С. 56.м

14. Mittell, Jason. “A Cultural Approach to Television Genre Theory.” *Cinema Journal* 40, no. 3 (2001): 3–24.

15. Інформація про громадську організацію «ла страда-україна» [Електронний ресурс] // Виноградівська гімназія. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://sites.google.com/site/gimnaziasevlush/>

16. Радіо Свобода. За перші чотири місяці 2021-го в Україні сталося 126 підліткових самогубств або спроб – Денісова [Електронний ресурс] / Радіо Свобода // [radiosvoboda.org](https://www.radiosvoboda.org). – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-denisova-pislitkova-samohubstva/31278009.html>.

17. Телесеріал-антологія [Електронний ресурс] // Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії.. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB-%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F>.

18. Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України. Вживання алкоголю серед підлітків: останнє дослідження ESPAD [Електронний ресурс] / Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України // [phc.org.ua](https://www.phc.org.ua). – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.phc.org.ua/news/vzhivannya-alkogolyu-sered-pidlitkiv-ostanne-doslidzhennya-espad>.

№	Категорія	№	Субкатегорія	№	Субсубкатегорія
1	Соціологічний портрет	1.1	Хлопець	1.1.1	Вік
				1.1.2	Стать
				1.1.3	Соціальний статус
				1.1.4	Цінності
				1.1.5	Інтереси
				1.1.6	Сімейне становище
		1.2	Дівчина	1.1.7	Вік
				1.1.8	Стать
				1.1.9	Соціальний статус
				1.1.10	Цінності
				1.1.11	Інтереси
				1.1.12	Сімейне становище
		2.1	Насильство	2.1.1	Соціальне
				2.1.2	Моральне/емоційне/психологічне
				2.1.3	Матеріальне
				2.1.4	Фізичне
				2.1.5	Сексуальне
				2.2.1	Спосіб
		2.2	Самогубство	2.2.2	Альтруїстичне
				2.2.3	Аномічне
				2.2.4	Егоїстичне
				2.2.5	Навіяне
				2.2.6	Сплановане
				2.3.1	Вживання речовин

Додаток 1

3	Форми девіантної поведінки за Мертоном	2.4	Алкоголізм	2.3.4	Випадкове вживання/одиничне
				2.4.1	Колективний
				2.4.2	Індивідуальний
				2.4.3	Хронічний
				2.4.4	Ситуативний
				2.5.1	Крадіжки
		2.5	Злочинність	2.5.2	Шахрайство
				2.5.3	Хуліганство
				2.5.4	Вимагання
				2.5.5	Вбивство
				2.5.6	Тілесні ушкодження
				2.5.7	Звалтування
3.1	Конформізм				
3.2	Інновація				
3.3	Ритуалізм				
3.4	Ретритизм				
3.5	Бунт				
4	Причини девіантної поведінки/соціальні тригери	4.1	Сімейні відносини	4.1.1	Непорозуміння з батьками
				4.1.2	Сварки
				4.1.3	Прояв насилля
				4.1.4	Бійки
				4.1.5	Авторитаризм батьків
				4.1.6	Відсутність уваги/байдужість
		4.2	Соціальний статус родини	4.2.1	Бідна родина
				4.2.2	Заможна родина
				4.2.3	Неблагополучна сім'я
				4.2.4	Повна/неповна сім'я
		4.3	Психоемоційні тригери	4.3.1	Психологічна травма
				4.3.2	Втрата батьків
				4.3.3	Пияцтво в родині
				4.3.4	Психофізичні відхилення
		4.4	Відсутність приналежності до соціальної групи	4.4.1	Булінг
				4.4.2	Відсутність друзів/знайомих
4.4.3	Небезпечна віртуальна комунікація/ групи, чати соцмереж				
4.4.4	Віртуальні друзі				